

Η ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΗΠΕΙΡΟΣ

ὑπό

ΑΔ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Υ π δ

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Οὐδεμία ἄλλη ἴσως ἑλληνικὴ χώρα εἶναι ὀλιγώτερον γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τὴν Ἑπειρον κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορικὴν περίοδον. Ἰδίως μάλιστα κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ μεσαίωonos, ἀπὸ τὸν Δ' ἕως τὸν Ι' αἰῶνα, ὅτε ἀρχίζουν αἱ ἀπὸ τῆς Δύσεως ἐπιδρομαί, αἱ πηγαὶ περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑπέρου εἶναι ἀπελπιστικῶς πενιχραί.

Ἡ πενιχρότης αὕτη τῶν περὶ τῆς Ἑπέρου ἱστορικῶν εἰδήσεων ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ χώρα ἔμεινε παράμερα ἀπὸ τὰ μεγάλα ἔξωτερικὰ συμβάντα τοῦ ἀνατολικοῦ μεσαίωonos, κειμένη μακρὰν τῶν μεγάλων ὁδῶν τῆς ἐπιδρομῆς τῶν λαῶν. Κατὰ τὴν παλαιὰν δὲ βυζαντινὴν ἐποχὴν ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία συνδέεται στενῶς καὶ ἀποκλειστικῶς σχεδὸν μὲ τὴν Ἀνατολήν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἡ Ἑπειρος εἶναι ἀπομακρυσμένη. Μόνον ὅτε ἤρχισαν οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ν' ἀποβλέπουν πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ὅτε ἤρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ αὐτῶν ἀπὸ τὸν Ι' αἰῶνα, ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ Ἑπειρος νὰ ζωογονῆται ἱστορικῶς. Εἰσέρχεται δὲ θορυβωδῶς σχεδὸν εἰς τὴν ἱστορικὴν σκηνὴν ἰδίως ἀπὸ τὸν ΙΒ' αἰῶνα, ὅτε κατέστη τὸ ἔδαφος ἑνὸς μεγάλου ἑλληνικοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστὸν ὡς τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἑπέρου.

Οὕτως ἡ μεσαιωνικὴ ἱστορία τῆς Ἑπέρου δύναται νὰ διαιρεθῆ εἰς τρεῖς περιόδους: 1ον) εἰς τὴν ὅλως ἄγονον ἱστορικὴν περίοδον τῶν πρώτων χρόνων, ἀπὸ τὸν Δ' ἕως τὸν Ι' αἰῶνα· 2ον) εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἱστορικῆς ζωογονήσεως, ἀπὸ τὸν Ι' ἕως τὸν ΙΒ', καὶ 3ον) εἰς τὴν ἱστορικωτάτην ἐποχὴν τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἑπέρου, ἀπὸ τὸν ΙΒ' ἕως τὸν ΙΕ' αἰῶνα, τὴν γονιμωτέραν ἱστορικὴν περίοδον, ἡ ὁποία παρεσκεύασε τὴν Ἑπειρον εἰς τὴν πολυσήμεαντον ἱστορικὴν δράσιν αὐτῆς, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δουλείας καὶ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος.

Ἡ χώρα αὕτη καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ μεταγενεστέραν ἱστορίαν εἰσῆλθεν ἀργότερα ἀπὸ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς χώρας εἰς τὴν ἱστορικὴν σκηνήν, ἀλλ' εἰσῆλθε καὶ τὰς δύο φορές πάνοπλος, κατὰ μὲν τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ὡς βασιλεῖον τοῦ Πύρρου, κατὰ δὲ τὴν νεωτέραν ὡς δεσποτᾶτον τῶν Ἀγγέλων.

Α'.

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Ἡ Ἑπειρος κατὰ τοὺς Ἰουστινιανεῖους χρόνους

Μία σπουδαιοτάτη ἱστορικὴ πηγὴ, ἡ «Notitia dignitatum utriusque Imperii», διδάσκει εἰς ἡμᾶς τὰς παλαιὰς ἑδαφικὰς διαιρέσεις τῆς Βυζαντινῆς

αὐτοκρατορίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος μ. Χ., ὅτε αὕτη ἐθεωρεῖτο ἀκόμη ὡς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ὅλου Ρωμαϊκοῦ κράτους.

Ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία διηρεῖτο τότε εἰς δύο μεγάλα τμήματα (τὰ ὅποια ἐλέγοντο *πραιφεκτοῦραι*, ἐπαρχότητες), τὴν ἐπαρχότητα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν τῆς Εὐρώπης, τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ὁ ἐπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἤδρευεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ δύο διοικήσεις, τὴν διοίκησιν τῆς Δακίας καὶ τὴν τῆς Μακεδονίας.

Εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Μακεδονίας ὑπήγετο ἡ *Νέα Ἡπειρος* (Epirus Nova), ἦτο δ' αὕτη ἡ βόρειος χώρα, ἡ *Ἑλληνικὴ Ἰλλυρίς*, εἴτε *Ἰλλυρία τῶν Ρωμαίων* (Illyris Graeca), καὶ ἡ *Παλαιὰ Ἡπειρος* (Epirus Vetus), ἡ μεσημβρινή, καὶ ἐξετείνεται ἀπὸ τὸν Δορίωνα ποταμὸν ἕως τὰ Κεραύνια ὄρη. Αἱ σπουδαιόταται πόλεις ἦσαν τὸ Δυρράχιον πρὸς Β. καὶ ἡ Νικόπολις, παρὰ τὴν σημερινὴν Πρέβεζαν εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον.

Εἰς ἄλλην πηγὴν σπουδαιοτάτην, ὀλίγον μεταγενεστέραν, τὸν «Συνέκδημον», τοῦ Ἱεροκλέους, ὁ ὁποῖος συνετάχθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ (τὰς ἀρχὰς τοῦ ΣΤ' αἰῶνος μ. Χ.), ἀπαριθμοῦνται «αἱ πᾶσαι ἐπαρχίαι καὶ πόλεις αἱ ὑπὸ τὸν βασιλέα τῶν Ρωμαίων, τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει». Ὁ «Συνέκδημος» ἀρχίζει ἀπὸ τὴν Θράκην, ὡς πρώτην ἐπαρχίαν, καὶ ἐξακολουθεῖ. «Δωδεκάτη, λέγει, ἐπαρχία Παλαιᾶς Ἡπέρου, ὑπὸ ἡγεμόνα, πόλεις δώδεκα, μητρόπολις Νικόπολις, Δωδώνη, Εὐροία, Ἀκτιὸν, Ἀδριανούπολις, Ἀππων, Φοινίκη, Ἀγχιασμός, Βουθρωτίς, Φωτική, Κέρκυρα νῆσος, Ἰθάκη νῆσος. Δεκάτη τρίτη ἐπαρχία Νέας Ἡπέρου, ὑπὸ κονσουλάριον, πόλεις ἐννέα, Δυρράχιον ἢ ποτε Ἐπίδαμνος, Σκάμπα, Ἀπολλωνία, Βοῦλις, Ἀριμαντία, Πουλχεριούπολις, Αὐλών, Λυχνιδὸς μητρόπολις, Λιστρῶν καὶ Σκεπῶν».

Ὁ «Συνέκδημος» τοῦ Ἱεροκλέους εἶναι σημαντικωτάτη πηγὴ διὰ τὴν γεωγραφίαν τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν εἰς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους αἱ ἱστορικαὶ εἰδήσεις εἶναι πενιχρόταται. Ἡγέρθη ὅμως ζήτημα κατὰ πόσον εἶναι ἡ πηγὴ αὕτη ἀξιόπιστος, ὁ πολὺς δὲ Φαλμεράγιερ, ὁ ἐξενεγκὼν τὴν πολύκροτον ἀλλὰ «τυχοδιωκτικὴν», ὡς τὴν ἐχαρακτήρισεν ὁ ἐπιφανὴς ἱστορικὸς Geizer, θεωρίαν περὶ τοῦ ἐκσλαυισμού τῆς Ἑλλάδος, θεωρεῖ τὸν «Συνέκδημον» ἄκριτον καὶ ἀναξιόπιστον.

Θὰ εἶχομεν δὲ τὸν πειρασμόν, ἀποβλέποντες εἰς τὰ περὶ τῆς Ἡπέρου λεγόμενα, νὰ πιστεύσωμεν τὴν γνώμην τοῦ Φαλμεράγιερ· διότι ἀναφέρει πόλεις ἠπειρωτικάς, εἴτε ἐντελῶς ἀγνώστους ἀπὸ ἄλλας πηγὰς, εἴτε πόλεις γνωστὰς μόνον ὡς ἀρχαίας. Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν πρῶτον, ὅτι πιθανὸν ἢ χειρόγραφος παράδοσις νὰ εἶναι ἐσφαλμένη διὰ τὰς ὀνομασίας πόλεων τινῶν, ἔπειτα ὅτι πολλαὶ πόλεις ἀρχαῖαι (ὡς παρατηρεῖ αὐτὸς ὁ Φαλμεράγιερ) ἐσώζοντο τὸν ΣΤ' αἰῶνα μ. Χ. καὶ ὅτι ἡ ἀρχαία ὄρις τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν δὲν εἶχεν ἀκόμη οὔτε τὸν ΣΤ' αἰῶνα μεταβληθῆ.

Ἄν προσέξωμεν εἰς τὰ λεγόμενα περὶ τῆς Ἡπέρου ὑπὸ τοῦ «Συνέκδημου» δυνάμεθα νὰ συνοψίσωμεν συνολικῶς ὡς ἐξῆς τὴν γεωγραφικὴν καὶ διοικητικὴν εἰκόνα τῆς Ἡπέρου κατὰ τὸν ΣΤ' μ. Χ. αἰῶνα.

Ἡ δωδεκάτη ἐπαρχία τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας περιελάμβανε τὴν Παλαιάν Ἠπειρον, ἣ ὅποια εἶχε 12 πόλεις, ὧν σπουδαιότεραι : ἡ Νικόπολις, ἣ ὅποια ἦτο μητρόπολις, τὸ Ἀκτιον καὶ τὸ Βουθρωτόν. Αἱ ἄλλαι ἀναφερόμεναι πόλεις ἢ εἶναι δύσκολον νὰ ἐξακριβωθῶν ἢ εἶναι ζήτημα ἀν ὄντως ὑπῆρχον τὸν ΣΤ' αἰῶνα, τοῦλάχιστον ὡς πόλεις, καὶ ὁ Ἱεροκλῆς ἀναφέρει αὐτὰς ἴσως χάριν τῆς τοπογραφικῆς ἐξακριβώσεως.

Τὸ ἄξιον λόγου εἶναι ὅτι εἰς τὴν Παλαιάν, ἦτοι τὴν νότιον Ἠπειρον, ὑπῆγοντο καὶ δύο νῆσοι Ἴόνιοι, ἡ Κέρκυρα καὶ ἡ Ἰθάκη. Γεωγραφικῶς ἡ Παλαιὰ Ἠπειρος ἤρχιζεν ἀπὸ τὰ Ἀκροκεραυνία ὄρη πρὸς Β καὶ ἔφθανεν ἕως τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον καὶ τὴν Ἴονον θάλασσαν. Ἡ δὲ Νέα Ἠπειρος ἦτο ἡ ἄνω τῶν Ἀκροκεραυνίων χώρα ἕως τὴν ἀρχαίαν Δαλματίαν, ἔφθανεν ὀλίγον νοτιώτερον τῆς Σκόδρας, ἦτοι περιελάμβανε τὴν νότιον σημερινὴν Ἀλβανίαν. Πόλεις εἶχεν ἐννέα, αἱ σπουδαιότεραι ἦσαν τὸ Δυρράχιον (ἡ ἀρχαία Ἐπίδαμνος), ἡ Ἀπολλωνία, ὁ Αὐλών καὶ ἡ Λυχνιδός. Σημειωτέον ὅτι σπουδαιότερα ἐπαρχία ἐθεωρεῖτο ἡ Παλαιά, ἦτοι ἡ κυρίως Ἠπειρος, διότι αὕτη ἦτο τεταγμένη ὑπὸ ἡγεμόνα, ἐνῶ ἡ Νέα Ἠπειρος ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ προκονσουλάρου.

2. Ἡ μεγάλη Ἠπειρος κατὰ τὴν εἰς θέματα διαίρεσιν

Ἡ βυζαντινὴ Ἠπειρος, ἡ Παλαιὰ καὶ Νέα Ἠπειρος, ἐξετείνεται πρὸς Β πολὺ πέραν τοῦ Αὐλώνος καὶ τοῦ Ἀφου ποταμοῦ (τοῦ Βοϊούσα) ἕως τὸν ποταμὸν Δρῶνα (σήμερον Δρῖνον) καὶ ἕως τὸ ὄρος Σκάρδον (σήμερον Νίσαβα Γκόρα, Σὰρ ντάχ), περιελάμβανε δηλαδὴ ὁλόκληρον τὴν σημερινὴν Ἀλβανίαν. Ἦτο ἡ μεγάλη πρὸς δυσμὰς χώρα τῆς Ἑλληνοϊλλυρικῆς χερσονήσου ἀπὸ τὰς ἀλβανικὰς ἄλπεις ἕως τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ Νέα, ἦτοι ἡ βορεία ἀρχαία Ἠπειρος, περιελάμβανε κυρίως Ἰλλυρικὰ γένη, ἐν τούτοις καὶ τὸ πέραν τῶν Κεραυνίων ὄρέων μέρος τοῦτο τῆς Ἰλλυρικῆς παραλίας, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο Νέα Ἠπειρος, εἶχε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους καὶ τοῦτο χαρακτηῖρα ἑλληνικόν, ἡ δὲ Παλαιὰ Ἠπειρος, ἣ πρὸς νότον τῶν Κεραυνίων ὄρέων χώρα ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν παλαιοτέραν ἐποχὴν, τῆς ρωμαιοκρατίας, εἶχε χαρακτηῖρα οὐσιωδῶς ἑλληνικόν, ἦτο χώρα γνησιωτάτη ἑλληνική, ἔχουσα πρωτεύουσαν τὴν Νικόπολιν, ὅπου ἦδρευεν ὁ πρόεδρος καὶ εἶχεν εἰς τὴν ἐξάρτησιν αὐτῆς τὰς νήσους Κέρκυραν καὶ Ἰθάκην.

3. Αἱ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὀχυρωθεῖσαι πόλεις τῆς Ἠπέιρου

Περὶ τῆς γεωγραφικῆς καταστάσεως τῆς Ἠπέιρου ἔχομεν ἀρκούντως λεπτομερεῖς πληροφορίας τοῦ ΣΤ' αἰῶνος ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸν ἱστορικὸν Προκόπιον.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ, ἦτοι κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα, ὑπῆρχον εἰς τὴν Ἠπειρον : α') πόλεις, αἱ ὅποια ὀχυρώθησαν ἢ τῶν ὁποίων ἡ ὀχύρωσις ἀνεγνώθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν Νέαν Ἠπειρον. (τὴν πρὸς Βορρᾶν, τὴν

σημερινήν Ἀλβανίαν) «Δυρράχιον, Ἄργος, Στεφανιακόν, Ἅγιος Σαβιανός, Εἰρήνη, Γυγκομότης, Τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, Ἀμαντία» κλπ. β') Εἰς τὴν Παλαιάν Ἑπειρον (τὴν κυρίως Ἑπειρον) «Εὐρώπη, Χίμαρρα, Ὀμόνοια, Κώμη, Ἰουστινιανούπολις, Φωτική, Κίννινα, Κάστελλον, Κολοφωνία» κλπ. Τινὰς ἐκ τῶν πόλεων, ὅσας ἀναφέρει ὁ Προκόπιος, γνωρίζομεν, ἀλλὰ τῶν πλείστων εἶναι ἀδύνατος ἡ ἀναγνώρισις. Παρετέθησαν ὁμοίως μερικαὶ ὀνομασίαι ὡς δεῖγμα τῆς ἑλληνικότητος τῆς χώρας, ἀκόμη καὶ τῆς βορειοτάτης (τῆς λεγομένης Παλαιᾶς Ἑπείρου), εἰς τὴν ὁποίαν ἦσαν ἀφθονὰ τὰ ἑλληνοπρωτῆ ὀνόματα.

Καὶ ἄλλο σπουδαῖον πόρισμα παρέχει ὁ κατάλογος τοῦ Προκοπίου. Εἶναι τόσα πολλὰ τὰ μνημονευόμενα κάστρα, καὶ αἱ ἄλλαι ὀχυρώσεις, ὥστε δεικνύουν τὴν ἀνάγκην, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ χώρα νὰ παρασκευασθῆ πρὸς ἀμυναν, κατ' ἀκολουθίαν τῆς συχνοτάτης ἐπιδρομᾶς τῶν βαρβάρων. «Οὕτω συνεχῆ, λέγει ὁ Προκόπιος (Περὶ κτισμ. σ. 268, ἐκδ. Βόννης), τὰ ἐρύματα ἀπεργασάμενος, ὥστε ἀγρὸς ἕκαστος ἢ φρούριον ἀποτετόρνευται ἢ τῷ τετειχισμένῳ πρόσκιός ἐστιν». Ἀνέκτισε δὲ καὶ πόλεις ὀλοκλήρους εἰς τὴν Παλαιάν Ἑπειρον ὁ Ἰουστινιανός, τὴν παλαιάν Ἀδριανούπολιν, τὴν ὁποίαν μετωνόμασεν εἰς Ἰουστινιανούπολιν (αὕτη εἶναι ἡ ἐπίσημος ἔπειτα πόλις Δρυϊνόπολις), τὴν Φωτικὴν, καὶ αὐτὴν τὴν Νικόπολιν.

4. Ἡ νέα διοικητικὴ διαίρεσις τῆς Ἑπείρου εἰς θέματα

Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀποτελεσματικῆς ἀμύνης τοῦ κράτους κατὰ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν, εἶχεν ὡς συνέπειαν νέαν διοικητικὴν διαίρεσιν, ἡ ὁποία ἤρχισεν ἀναφαίνεται ἀπὸ τὸν Ζ' αἰῶνα. Οὕτως ἡ Ἑπειρος ἐν τῇ εὐρείᾳ ἐννοίᾳ αὐτῆς, ἡ Παλαιὰ καὶ Νέα, διηρέθη εἰς δύο θέματα, ἀντιστοιχοῦντα περίπου πρὸς τὴν ἀρχαιοτέραν διαίρεσιν εἰς Παλαιάν καὶ Νεάν Ἑπειρον. Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ὁμιλεῖ κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα ὡς ἐξῆς περὶ τῶν θεμάτων τούτων (Περὶ θεμάτων, σ. 54 ἐξ.): «Θέμα Νικόπολις. Ἐπαρχία τῆς παλαιᾶς Ἑπείρου τῆς Φωτικῆς ὑφ' ἡγεμόνα, πόλεις δώδεκα, Νικόπολις μητρόπολις. Θέμα Δυρράχιον. Δυρράχιον, ἢ ποτε Ἐπίδαμνος, ὑπὸ κονσουλάριον, πόλεις θ' . . . ἐπαρχία τῆς Νέας Ἑπείρου . . .». Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸ θέμα τῆς Νικοπόλεως, ὅπως καὶ πρότερον εἰς τὴν Παλαιάν Ἑπειρον, περιλαμβάνετο ἡ Αἰτωλία καὶ ἡ Ἀκαρνανία, ἔφθανε δηλαδὴ τοῦτο ἕως τὸν Κορινθιακὸν κόλπον.

Ἡ διαίρεσις αὕτη τῆς Ἑπείρου διετηρήθη ἕως τὴν φραγκοκρατίαν. Σημαντικώτατον συμπέρασμα δι' ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑπείρου, ὡς χώρας ἑλληνικῆς συνάγεται τοῦτο: ὅτι καὶ κατὰ τὴν παλαιάν, τὴν παλαιοβυζαντινὴν διαίρεσιν εἰς ἐπαρχίας, καὶ κατὰ τὴν μεταγενεστέραν εἰς θέματα, Ἑπειρος ἐθεωρεῖτο ὀλόκληρον τὸ δυτικὸν τμήμα τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἢ πρὸς βορρᾶν τοῦ κόλπου τῶν Πατρῶν χώρα, ἡ ὁποία ἔφθανε ἕως τὸν Δρίλωνα ποταμὸν πρὸς Ν. τῆς Σκόδρας (Σκουταρίου), ἕως τὸ Σκάρδον ὄρος. Ἐθεωρεῖτο δηλαδὴ καθ' ὅλην τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ὡς χώρα ἑλληνικὴ ὄχι μόνον ἡ σημε-

ρινή Ἡπειρος, ὄχι μόνον ἢ μέχρι τῶν Ἀκροκεραυνίων ὄρεων πέραν τῆς Χιμάρρας χώρα, ἀλλὰ καὶ ἡ βορειότερον αὐτῆς, ἡ περιλαμβάνουσα σχεδὸν ὁλόκληρον τὸ σημερινὸν κράτος τῆς Ἀλβανίας.

Αἱ σπουδαιόταται ἡπειρωτικαὶ πόλεις, αἱ περιλαμβανόμεναι εἰς τὴν Νέαν Ἡπειρον, τὸ μετέπειτα θέμα Δυρραχίου, ἦσαν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. : τὸ Δυρράχιον εἰς τὴν Ἀδριατικὴν παραλίαν καὶ τὰ Τύραννα εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἡ Σκάμπα, ἡ Ἀχρὶς καὶ ἡ Πρέσπα ἀνατολικῶς (περιλαμβάνοντο καὶ αὗται εἰς τὴν Ἡπειρον), ἡ Ἀπολλωνία παρὰ τὴν παραλίαν καὶ τὰ Βαλάγρετα ἐσωτερικῶς, ὁ Αὐλὼν καὶ τὸ Ὠρικόν.

Εἰς δὲ τὴν Παλαιὰν Ἡπειρον, τὸ μετέπειτα θέμα Νικοπόλεως, αἱ γνωστότεραι πόλεις ἦσαν: Χιμάρρα, Ἀργυρόκαστρον, Δέλβινον, Δρυϊνόπολις (Ἀδριανούπολις), Βουθρωτόν, Φωτικὴ, Μέτσοβον, Φιλιάται, Ἰωάννινα, Καλαρρύται, Ἄγιος Δονᾶτος, Ρωγοί, Ἄρτα, Πρέβεζα, τέλος ἡ πρωτεύουσα Νικόπολις. Προσέτι αἱ πόλεις τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Ἀκαρνανίας ἀπὸ τὴν Βόνιτσαν ἕως τὴν Ναύπακτον πρὸς Ν., ἕως τὸ Καρπενήσιον καὶ πέραν τῶν Ἀγραφῶν, ἐχωρίζετο δηλαδὴ τὸ ἡπειρωτικὸν θέμα ἀπὸ τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος (ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μέσην Ἑλλάδα) διὰ τῆς νοτίας ὄρειας τῆς Πίνδου.

Σπουδαιότατη πόλις τῆς Παλαιᾶς Ἡπέρου ἦτο, ὡς φαίνεται, ἡ πρὸς τὰ βόρεια Φωτικὴ (Βελά), διότι ἐκ ταύτης ἐκαλεῖτο καὶ ὅλη ἡ Παλαιὰ Ἡπειρος (ἢ Φωτικὴ). Κατὰ δὲ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, τὰς ἡμέρας τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἡπειρωτικοῦ δεσποτάτου, τόσον ὑπερεῖχεν ἡ πόλις Ἄρτα, ὥστε εἶχε δώσει τὸ ὄνομα εἰς τοὺς κατοίκους τῆς νοτίας χώρας: «Ἀκαρνανᾶς τε καὶ Αἰτωλοῦς, λέγει ὁ Νικήτας Χωνιάτης, (σ. 98, ἐκδ. Βόννης), τοὺς νῦν λεγομένους Ἀρτηγούς». Ἐκ τῆς ὑπεροχῆς ταύτης ἐξηγεῖται διατὶ καὶ ὁ ἰδρυτὴς τοῦ δεσποτάτου Μιχαὴλ Α' ὁ Ἄγγελος ἔλαβε τὴν Ἄρταν ὡς πρωτεύουσαν τοῦ κράτους αὐτοῦ.

Ἀργότερον, μετὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν ἡ πολυθρόνητος κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν πόλις τῶν Ἰωαννίνων, ἡ ὁποία ἐπὶ αἰῶνας διετήρησε τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς.

5. Ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις καὶ διαίρεσις

Τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὀργάνωσιν τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικῶν χωρῶν εὐρίσκομεν καθοριζομένην κατὰ τὰ οὐσιώδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰῶνος, ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Β' Οἰκουμενικῆς συνόδου (381). Ἀπὸ τότε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ἐπροβιβάσθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνωτέρου μητροπολίτου ὅλης τῆς διοικήσεως τῆς Μακεδονίας. Ὑπὸ τὸν ἀνώτατον τοῦτον μητροπολίτην ἐτέλουν οἱ λοιποὶ μητροπολίται, ὁ τῆς Λαρίσης, ὡς προϊστάμενος τῆς Θεσσαλίας, ὁ Νικοπόλεως, ὡς προϊστάμενος τῆς Ἡπέρου.

Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἑλληνικαὶ χῶραι, πλὴν τῆς Θράκης, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ ἡ Ἡπειρος, ὑπήγοντο εἰς τὴν ὑπερτάτην ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν ὄχι τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ τοῦ

πάπα, διότι ἤδη ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ ΣΤ' (402 — 417) εἶχε ὀνομάσει τὸν ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης, τὸν προϊστάμενον τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν, τοποτηρητὴν τῆς Ρώμης, βικάριον δι' ὅλον τὸ Ἰλλυρικόν, ὅπως ὀνομάζετο τὸ εὐρωπαϊκὸν τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους.

Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα διετηρήθη ἕως τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ Η' αἰῶνος (727), ὅτε ὁ πρῶτος εἰκονομάχος αὐτοκράτωρ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος, διὰ τὴν τιμωρῆσιν τὸν πάπαν, ἀναμειχθέντα εἰς τὴν περὶ τῶν εἰκόνων ἔριδα, ἔθηκε τέρμα εἰς αὐτήν, ἀφαιρέσας τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἀπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ καὶ ὑπαγαγὼν αὐτὰς εἰς τὴν φυσικὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Διὰ τῆς ἐπιμελοῦς καὶ φιλοθρήσκου κυβερνήσεως τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων ἢ ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τῆς Μακεδονίας, εἰς τὴν ὁποίαν περιλαμβάνετο καὶ ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἡπειρος, ἐπέφερον ἀρίστους καρποὺς εἰς τὰς χώρας ταύτας. Ὅχι μόνον ὁ Χριστιανισμὸς ἀνεπτύχθη ἐπαρκῶς κατὰ τοὺς παλαιοβυζαντινοὺς αἰῶνας, ἀλλὰ καὶ τὸ αἶσθημα τῆς Ὁρθοδοξίας ἦτο ἰσχυρότατον.

Τοῦτο βλέπομεν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μονοφυσιτισμοῦ, τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος. Εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικὴν σύνοδον τοῦ 451 ὀλόκληρον τὸ Ἰλλυρικόν, ἦτοι αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι ἑλληνικαὶ χώραι, ἐτάχθησαν ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας, καὶ τοῦτο ὑπὸ τὴν ὑποκίνησιν τῶν πνευματικῶν ἀντιπροσώπων, καὶ δὴ τῶν ἐπισκόπων Λαρίσης, πρὸ παντὸς τῶν τῆς Νικοπόλεως, τῆς Ναυπάκτου καὶ τῆς Κορίνθου.

Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ ὅτε ἀρχιεπίσκοποι τινες τῆς Θεσσαλονίκης ἔδειξαν κλίσιν πρὸς τὸν μονοφυσιτισμόν, ὠρνώθησαν σθεναρῶς οἱ ἐπίσκοποι τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ εὗρον στήριγμα τὸν πάπαν ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν ἐκείνων τάσεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ διένεξις ἐπετάθη κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη καὶ μόνον ἡ ἀνάβασις τῆς Ἰουστινιανείου δυναστείας εἰς τὸν θρόνον (517) ἐπέφερε τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Μακεδονίας, προσέτι τὴν εἰρήνην πρὸς τὸν ὑπέρμαχον τῆς ὀρθοδοξίας πάπαν.

Εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἦσαν ἠνωμένοι, ὁ ὀρθόδοξος ἑλληνικὸς λαὸς ἐζήτηε ἀδιαφόρως τὴν προστασίαν τῆς ὀρθοδοξίας του καὶ εἰς τὸν πάπαν, τοσούτω μᾶλλον, καθόσον καὶ ὁ πάπας ἔθεωρεῖτο τότε ὡς ἀπλοῦς πατριάρχης, ὑποκείμενος πολιτικῶς, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι, εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐδρεύοντα αὐτοκράτορα.

Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ὅτε ἡ μεγάλη βυζαντινὴ Ἡπειρος ἦτο διηρημένη εἰς δύο θέματα, εἰς τὴν κυρίως Ἡπειρον, τὸ θέμα τῆς Νικοπόλεως, ὑπῆρχον δύο μητροπόλεις. Ἡ μία ἐκ τούτων εἶναι ἡ ἀρχαία Νικόπολις, τῆς ὁποίας οἱ μητροπολίται, ὅτε κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα ἡ στρατηγία τοῦ θέματος μετετέθη εἰς Ναύπακτον, παρηκολούθησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν

νάαν ἔδραν. Ὁ μητροπολιτικὸς οὗτος θρόνος κατεῖχε τὴν 35ην θέσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν μητροπόλεων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὑπήγοντο δ' εἰς αὐτὸν οἱ χωρεπίσκοποι Βονδίτης (Βονίτης), Ἀετοῦ, Ἀχελώου, Ρογῶν, Ἰωαννίνων, Φωτικῆς, Ἀδριανουπόλεως (Δουϊνουπόλεως) Βουθρωτοῦ καὶ Χιμάρρας.

Ὁ ἕτερος μητροπολιτικὸς θρόνος ἦτο ἀκόμη κατώτερος κατὰ τὴν τάξιν, 73ος, καὶ ἦτο ὁ τῆς Κερκύρας. Εἰς τὰς μητροπόλεις ταύτας τῆς κυρίως Ἠπείρου πρόκεινται νὰ καταλεχθῶν καὶ αἱ αὐτόνομοι καὶ ἐλεύθεροι ἀρχιεπισκοπαὶ τῆς Λευκάδος καὶ τῆς Ἀρτης. Σημειωτέον ὅτι μέχρι ἐσχάτων διετηρήθησαν αἱ πλεῖστα ἐν Ἠπείρῳ μητροπόλεις τοῦ Οἰκονομικοῦ πατριαρχείου μὲ τὰ παλαιὰ βυζαντινὰ ὀνόματά των.

Β'.

Η ΠΑΛΑΙΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ Ι' ΑΙΩΝΟΣ

1. Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων κατὰ τοὺς παλαιοβυζαντινοὺς χρόνους

Τόσην ἰσχνὴν ἱστορικὴν ζωὴν ἔχει ἡ Ἠπειρος κατὰ τοὺς παλαιοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὥστε τὸ ὄνομά της δὲν ἀναφέρεται εἰς ἱστορικοὺς καὶ χρονογράφους παρὰ μόνον ὁσάκις μεγάλαι καταστροφαὶ ἐπιπίπτουσιν εἰς αὐτὴν εἴτε ἐξ ἀνθρώπων, εἴτε ἐκ τῆς φύσεως. Τὰς πρώτας ἐπιφέρουν αἱ συνεχεῖς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων εἰς τὰς βορείας ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, τὰς δὲ συμφορὰς ἐκ τῆς φύσεως οἱ μεγάλοι καὶ τρομακτικοὶ σεισμοί, οἱ ὅποιοι ἔγιναν κατὰ τὴν βασιλείαν ἰδίως τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Αἱ συμφοραὶ ἤρχισαν ἀμέσως μὲ τὴν λῆξιν τοῦ ἀρχαίου καὶ τὴν ἔναρξιν τοῦ νεωτέρου χριστιανικοῦ βίου. Ἡ καταστρεπτικὴ λαϊλαψ τῶν Γότθων τοῦ Ἀλαρίχου, ἡ ὁποία συμπαρέσυρε τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ ἀρχαίου βίου, ἐξαπελύθη εἰς τὰς νοτίας ἑλληνικὰς χώρας ἀπὸ τὴν Ἠπειρον, καὶ εἰς ταύτην ἐπέστρεψε καὶ ἐλώφησεν. Οἱ Γότθοι, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐγκατασταθῆ ἀπὸ τὸ ἔτος 382 εἰς τὰς βορείους μεθορίουσ χώρας ὡς σύμμαχοι (foederati), ἐξηγέρθησαν ἀπὸ τὸν νεαρὸν καὶ ἀνδρεῖον ἀρχηγὸν αὐτῶν Ἀλάριχον καὶ ἀνακηρύξαντες αὐτὸν βασιλέα ἐβάδισαν τῷ 395 ἐναντῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ βυζαντινὴ αὐλή, ἐφαρμόζουσα συνήθη πολιτικὴν, κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν Ἀλάριχον νὰ στραφῆ κατὰ τῆς Ἰταλίας καὶ ὄντως ὁ Ἀλάριχος παραλαβὼν τὸν στρατὸν αὐτοῦ μετέβη εἰς τὰς δαλματικὰς καὶ ἠπειρωτικὰς παραλίας χώρας. Ἀπὸ τὴν Ἠπειρον λοιπὸν ὁρμώμενος ὁ Ἀλάριχος ὠδήγησε τοὺς Γότθους αὐτοῦ εἰς τὴν καταστρεπτικὴν ἐπιδρομὴν τοῦ 395, ἡ ὁποία ἐσήμανε τὸ ὀριστικὸν τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου τῶν θεῶν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν, ὅτε ἐξηναγκάσθη ὑπὸ τοῦ Στιλίκωνος νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Πελοπόννησον, καὶ τότε ὁ Ἀλάριχος ἀπεχώρησε πάλιν εἰς τὴν Ἠπειρον, συνωμολόγησεν εἰρήνην μὲ τὴν βυζαντινὴν αὐλήν καὶ μάλιστα ἔλαβε καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ στρατοπεδάρχου. Δὲν εἶναι βέβαιον ἂν ἡ Ἠπειρος καὶ ἡ Θεσσαλία ὑπέστησαν τὰ δεινὰ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἀλαρίχου (τῷ 447). Ἀπαίσιαι ὅμως, ὅπως ἀνεκδιήγητοι καταστροφαὶ ἐπέπεσον μετ' ὀλίγα ἔτη εἰς

τὴν παράλιον χώραν τῆς Ἑπείρου, παλαιᾶς καὶ νέας, κατένεχθεῖσαι ὑπὸ τῶν φοβερῶν Βανδηλῶν τῆς Ἀφρικῆς, τοὺς ὁποίους ὠδήγει εἰς λεηλασίας καὶ δηώσεις ὁ αἰμοβορώτατος ἐκ τῶν βαρβάρων, ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Γιζέριχος. Ὁ Προκόπιος, ὁ ἱστοριογράφος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἀφηγεῖται τὴν ἱστορίαν τῶν Βανδηλῶν, δὲν γνωρίζει μὲ ποίας λέξεις νὰ ἐκφράσῃ τὰς φρικώδεις αὐτὰς βανδηλικὰς καταστροφάς. Τὰς πόλεις, λέγει ὁ Προκόπιος (Βανδῆλ. I, 5 ἐκδ. Βόννης, τ. Α', σ. 335, 401), ἐξηνδραπόδιζεν, ἄλλας κατεκρήμνιζεν εἰς τὸ ἔδαφος, ὅλα κατέκαιε καὶ ἐλαφυραγῶγει, καὶ ἡ χώρα ἐγένετο ἔρημος καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων καὶ ἀπὸ πράγματα. Προσέτι ὁ Γιζέριχος, διὰ νὰ ἔχῃ ἀσφαλὲς ὀρμητήριον, ἐκυρίευσεν καὶ κατεῖχεν ἐπὶ δύο ἔτη τὴν πρωτεύουσαν τῆς παλαιᾶς, τῆς νοτίας Ἑπείρου, τὴν Νικόπολιν. Ἐξέτεινε δὲ τὰς καταστροφάς του, ἀληθεῖς βανδηλικὰς καταστροφάς, εἰς ὅλην τὴν παράλιον χώραν, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἐνδύχωραν ὀλοκλήρου τῆς ἰλλυρικῆς ἀκτῆς, δηλαδή ὀλοκλήρου τῆς εὐρείας βυζαντινῆς Ἑπείρου, ἀπὸ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον καὶ τὴν Νικόπολιν, ἕως τὰ νότια σύνορα τῆς Δαλματίας. Μετ' ὀλίγας δεκάδας ἐτῶν παρέμεινεν εἰς τὴν Ἑπείρον ἄλλος πάλιν γοτθικὸς στρατός, οἱ Ὀστρογότθοι τοῦ Θεοδορίου, τὸν ὁποῖον ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀνατολῆς Ζήνων (474—491) κατώρθωσε νὰ διευθύνῃ πρὸς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἴδρυσεν τὸ περίφημον Ὀστρογοτθικὸν βασίλειον.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὡς καὶ ἀρκετὸν χρόνον κατόπιν, ἦτοι τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ Ε' καὶ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος, φαίνεται ὅτι ἡ Ἑπείρος διετήρει ἀκόμη ἀκμὴν τινα καὶ ὅτι, παρ' ὅλας τὰς γοτθικὰς καὶ βανδηλικὰς καταστροφάς, ὁ ἱστορικὸς βίος δὲν εἶχεν ἐντελῶς ἐκλίπει ἀπὸ τὴν χώραν ταύτην. Τὴν τελείαν καταστροφὴν ἐπέφερον αἱ μεγάλαι θεομηνίαι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, λοιμοί, λιμοὶ καὶ φρικῶδεις σεισμικαὶ δονήσεις, ἰδίως κατὰ τὸν τρομερὸν σεισμὸν τοῦ 551, κατὰ τὸν ὁποῖον πλεῖσται πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἔπεσον εἰς ἐρείπια καὶ πολλαὶ χιλιάδες ἀνθρώπων κατεστράφησαν.

Ὁ Προκόπιος, ἀναφέρων τὸν τρομερὸν τοῦτον σεισμὸν (Ἀνέκδοτα, 19, ἐκδ. Βόννης, τ. III, σ. 112), μᾶς δίδει καὶ τὴν σπουδαιστάτην πληροφορίαν, ὅτι αἱ πόλεις «Λυχνιδὸς ἢ ἐν Ἑπειρώταις καὶ Κόρινθος πολυανθρωπόταται ἐκ παλαιοῦ ἦσαν». Ὅλαι αἱ πόλεις κατέπεσον, λέγει, ἐκ τοῦ σειμοῦ καὶ συγκατεστράφησαν μαζὶ μὲ τοὺς κατοίκους αὐτῶν, ἐπιγενόμενος δὲ ὁ λοιμὸς «τὴν ἡμίσειαν μάλιστα τῶν περιγινομένων ἀνθρώπων ἀπήνεγκε μοῦτραν». Ὅσον καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Προκόπιος ἢ ὁ ἄγνωστος ἄλλος συγγραφεὺς, θέλων νὰ κατηγορήσῃ τὸν Ἰουστινιανόν, ὁμιλεῖ ὑπερβολικῶς, πάντως ἀπομένει ὡς ἱστορικὸν γεγονὸς ἢ οἰκτρὰ καταστροφή, τὴν ὁποίαν ἐπροκάλεσαν ἐξαιρετικαὶ θεομηνίαι κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΣΤ' αἰῶνος μ.Χ. εἰς τὰς παλαιὰς ἑλληνικὰς χώρας, καὶ δὴ εἰς τὴν Ἑπείρον. Κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον, ἰῶ 551, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας Τωτίλας διὰ νὰ φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τῶν ἑλληνικῶν στρατῶν, οἱ ὁποῖοι ἐμάχοντο εἰς τὴν Ἰταλίαν πρὸς κατάκτησιν τοῦ Ὀστρογοτθικοῦ βασιλείου, ἐπεχείρησε ναυτικὴν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῶν παραλίων

ἐλληνικῶν χωρῶν τῆς Ἀδριατικῆς. Καὶ τότε ἐλεηλατήθησαν πάλιν ἡ Νικόπολις καὶ ἡ ἠπειρωτικὴ χώρα ἕως τὴν Δωδώνην.

Εἰς τὰς θεομηνίας ταύτας πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ ἄλλοι σπουδαῖοι λόγοι καταστροφῶν τῶν παλαιῶν ἐλληνικῶν χωρῶν καὶ τῆς Ἡπείρου, οἱ προελθόντες ἐκ τῆς γενικῆς ἐξαντλήσεως, τὴν ὁποίαν ἐπέφερον οἱ μεγάλοι ἐξωτερικοὶ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τὴν θέσιν τῶν γερμανικῶν λαῶν, Γότθων καὶ Βανδήλων, οἱ ὅποιοι ἔπαυσαν πλέον μετὰ τὸ τέλος τοῦ Ε' αἰῶνος νὰ ἐνοχλοῦν τὴν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, κατέλαβον νέοι πολεμοχαρεῖς λαοί, ἀσυγκρίτως ἀγριώτεροι, ἀσυγκρίτως καταστρεπτικώτεροι, καὶ δὴ ποικίλοι τουρανικοὶ λαοί, πρὸ παντὸς οἱ σλαυϊκοὶ λαοί, τῶν ὁποίων αἱ ἐπιδρομαὶ καὶ αἱ ἐποικήσεις ἔλαβον βαρυντάτην σημασίαν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἑλληνοϊλλυρικῆς χερσονήσου καὶ τῶν ἐλληνικῶν ἐν γένει χωρῶν.

2. Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν λαῶν τοῦ Δουνάβεως

Ἀπὸ τὸν ΣΤ' αἰῶνα αἱ ἐλληνικαὶ χώραι καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ἡ Ἡπειρος ὑφίστανται διαρκεῖς σχεδὸν ἐπιδρομὰς τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως ἐγκατεστημένων σλαυϊκῶν καὶ τουρανικῶν λαῶν. Ἦδη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (καὶ δὴ περὶ τὸ 540) τὰ πρῶτα ἰσχυρὰ σλαυϊκὰ στίφη ἐπροχώρησαν ἕως τὰς Θερμοπύλας, διέβησαν αὐτὰς καὶ ἐφθασαν ἕως τὸν Ἴσθμόν, ὁλόκληρος δὲ ἡ μέση Ἑλλὰς ἐπαθε δεινὴν λεηλασίαν.

Κατὰ τοὺς ἰδίους περίπου χρόνους, ἐκτὸς τῶν ποικίλων τούτων σλαυϊκῶν λαῶν, τοὺς ὁποίους οἱ παλαιοὶ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ περιλαμβάνουν ὑπὸ τὸ ὄνομα Σκλαβηνοί, ἀνεφάνησαν καὶ ποικίλα ἄλλα φύλα, ἀνήκοντα εἰς ἄλλης φυλῆς ἀνθρώπους, ὡς τοὺς τουρανικοὺς, εἴτε μογγολικοὺς λαοὺς. Ἦσαν δ' οὗτοι λείψανα τῶν παλαιῶν Οὔννων, Βούλγαροι, Κουτουργοῦροι, Ἀβαροὶ καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα συγγενῆ στίφη. Καθ' ἕκαστον σχεδὸν ἔτος διέρχονται τὰ «ἀνήμερα» ταῦτα φύλα τὸν μέγαν ποταμὸν Δανούβιον, εἰσέρχονται εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας, εἴτε μεμονωμένα, εἴτε ἀναμεμειγμένα μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ Σκλαβηνῶν, διατρέχουν αὐτὰς εἰς πᾶσαν διεύθυνσιν καὶ ἐπιφέρουν φορικαλέας καταστροφάς.

Αἱ ἐπίμονοι καὶ καταστρεπτικαὶ αὗται ἐπιδρομαὶ δὲν ἔπαυσαν νὰ ταλαιπωροῦν τὰς ἐλληνικὰς χώρας ἀπὸ τὸν ΣΤ' ἕως τὸν Ι' σχεδὸν αἰῶνα, ἐπὶ τέσσαρας καὶ περισσοτέρους αἰῶνας. Καὶ ἀργότερον δὲν ἔπαυσαν, ἀλλὰ περιορίσθησαν εἰς τὰς βορείους χώρας, διότι τοὺς σλαυοτουρανικοὺς τούτους λαοὺς διεδέχθησαν ἄλλοι ἐπιδρομεῖς.

Ἐκ πρώτης ὕψεως θὰ ἠδύνατό τις νὰ νομίση ὅτι ἡ Ἡπειρος, κειμένη εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Χερσονήσου, ἔμεινεν ἀπαθὴς ἀπὸ τὰς ληστρικὰς καταστροφὰς ἐπιδρομέων, οἱ ὅποιοι διέβαινον τὸν Κάτω Δανούβιον, τὸν Ἴστρον λεγόμενον, καὶ διεχύνοντο εἰς τὸ ἀνατολικὸν κυρίως τμήμα. Δὲν ὑπάρχει ὁμως ἀμφιβολία, ὅτι διήρχοντο οἱ βάρβαροι καὶ πρὸς τὰ μέρη τῆς Ἡπείρου. Τοιαῦται ληστρικαὶ ἐκστρατεῖαι τῶν Σλαύων καὶ τῶν Βουλγάρων γνωρίζομεν ὅτι διηυθύνθησαν τῷ 548 ἐναντίον τῶν βορειοδυτικῶν χωρῶν τῆς

χερόσονήσου και ὅτι ἀνεχαιτίσθησαν οἱ ἐπιδρομεῖς ἀπὸ τὴν λεηλασίαν τῆς Ἑπείρου διὰ τῶν ὀχυρώσεων τοῦ Δυρραχίου. Γνωρίζομεν ὁμως, ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἰουστίνου Β' (567 — 578) πολλὰ ἔπαθον ἐκ τῶν Ἀβάρων, οἵτινες ἔσυρον μεθ' ἑαυτῶν οὐννικά, βουλγαρικά, σλαυικά και ποικιλώνυμα ἄλλα ἀνήμερα φύλα βαρβάρων, αἱ βορειοδυτικαὶ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους.

Πότε και ὁποῖα σλαυικαὶ ἐπιδρομαὶ ἔγιναν εἰς τὰς ἡπειρωτικὰς χώρας, κατὰ πόσιν ἀναλογίαν, ἐν σχέσει μετὰ τοὺς κατοίκους, Σλαυοὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτάς, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν τόσον καλῶς, ὅσον προκειμένου περὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν και δὴ τῆς Θεσσαλίας και τῆς Πελοποννήσου. Ἄλλωστε ἐν γένει αἱ περὶ τῶν σλαυικῶν ἐπιδρομῶν και ἐγκαταστάσεων εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἱστορικαὶ εἰδήσεις δὲν δύνανται νὰ ἔχουν τὴν σαφήνειαν και λεπτομερειακὴν ἀκρίβειαν τῶν ἄλλων μεγάλων πολέμων τῶν Βυζαντινῶν πρὸς τοὺς πολεμίους τοῦ κράτους. Ὅτι ὁμως και εἰς τὴν Ἑπειρον εἰσεχώρησαν Σλαυοὶ, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία.

Κατὰ τὴν μεγάλην ἐπιδρομικὴν κίνησιν τῶν Σλαύων πειρατῶν τῷ 675 εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια και νήσους, ὅτε και αἱ ἐν Μακεδονίᾳ Σκλαβηνίαι, ἦτο σλαυικαὶ φυλαί, ἐπέπεσον κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀναφέρονται μετὰ αὐτῶν και Σλαυοὶ Βιθουνῖται (ἢ Βοῖνίται), οἱ ὁποῖοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι Σλαυοὶ τῆς Ἑπείρου, ἀπὸ τούτων δὲ κατόπιν ἔλαβε τὸ ὄνομα ἡ Βαγενετία (Βόνιτσα) σημειωτέον, ὅτι ὑπάρχει χωρίον και κοινότης Βαγενίτι παρὰ τὰ Ἰωάννινα).

Γενικώτερον πρέπει νὰ θεωρηθοῦν οἱ περὶ τὸ 700 τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' χρόνοι ἐσωτερικῆς ἀναστατώσεως ὡς λίαν πρόσφοροι εἰς τὴν κατὰ μικρὰς ομάδας προέλασιν Σλαύων εἰς τὴν Ἑπειρον και τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Περισσότεροι Σλαυοὶ, ὡς φαίνεται, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ βόρειον μέρος τῆς παλαιᾶς Ἑπείρου, εἰς τὴν μετὰ τῆς Ἑπείρου και Θεσσαλίας ὄρεινὴν χώραν, και δὴ περὶ τὸ σημερινὸν Μέτσοβον.

Παροδικὰς καταστροφὰς κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ Θ' αἰῶνος, και δὴ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο, ἔπασχον τὰ ἡπειρωτικὰ παράλια ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ὡς ὀρμητήριον τὴν Κρήτην και τὰς ἀφρικανικὰς ἀκτὰς. Διαρκεστέρα κατοχὴ ἡπειρωτικῆς χώρας ἔγινεν ἐπὶ τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, μετὰ τὸ 929, ἀπὸ βουλγαρικὰ στίφη και ἄλλα σλαυικά, τὰ ὁποῖα εἰσῆλασαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν και εἰς τὴν Ἑπειρον, τέλος δὲ κατέλαβον τὴν Νικόπολιν.

Οἱ Βούλγαροι δὲν κατέστρεψαν τὴν βυζαντινὴν ταύτην πόλιν, ἀλλ' ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτὴν και τὴν ἔκαμαν κέντρον σλαυικῆς ἀποικίας. Τὸ γεγονός τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχη κακὰς συνεπείας δι' ὀλόκληρον τὴν Ἑπειρον, διότι μετὰ ἔτη ὁ τσάρος τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ (976 — 1016) δὲν ἐλεηλάτησε μόνον ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ στηριζόμενος εἰς τὰς ἐν αὐτῇ σκλαβηνίας, μετὰ τῶν ὁποίων ἦτο και ἡ σκλαβηνία τῆς Νικοπόλεως, διελογίσθη νὰ καθυποτάξῃ τὰς ἑλληνικὰς χώρας εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ.

Τὸν κίνδυνον προεῖδεν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις, διὰ τοῦτο

εἰργάσθη συστηματικῶς καὶ τέλος μετὰ πολλοὺς πολέμους κατώρθωσε νὰ ἐκδιώξῃ ἀπὸ τὴν Νικόπολιν τοὺς Βουλγάρους. Μετὰ τινα χρόνον ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Πέτρος Δελεάνος, παρουσιάζων ἑαυτὸν ὡς γνήσιον ἔγγονον τοῦ τσάρου Σαμουήλ, ἐκίνησεν εἰς ἐπανάστασιν ὅλον τὸν λαὸν τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλαύων. Χωρὶς νὰ χρονοτριβήσῃ, μόλις ἐστέφθη βασιλεὺς (1040), ἐπιπίπτει κατὰ τοῦ Δυρραχίου καὶ καταλαμβάνει δλόκληρον τὴν παλαιὰν Ἡπειρον, τὴν ἀποτελοῦσαν τότε τὸ θέμα τῆς Νικοπόλεως, μόνον δὲ ἡ Ναύπακτος ἔμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν. Μόλις δὲ μετ' ἀγῶνας ἑνὸς ἔτους κατώρθωσαν οἱ στρατηγοὶ τοῦ Μιχαήλ Δ' τοῦ Παφλαγόνοσ νὰ καταστείλωσι τὴν φοβερὰν ἐπανάστασιν καὶ νὰ ἀπελευθερώσουν τὴν Ἡπειρον.

Ἦτο αὕτη ἡ τελευταία ἐπιδρομὴ τῶν Βουλγάρων κατὰ τῆς Ἡπείρου. Διαδέχονται ὁμως τούτους ἄλλοι πάλιν ἐχθροί, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔρχονται ἀπὸ τὸν Βορρᾶν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν Δύσιν, οἱ Νορμανδοί, οἱ ὁποῖοι διασείουν τὰ θεμέλια ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Γ'.

Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμανδῶν

1. Ἡ πρώτη κατάληψις τῆς Ἡπείρου ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν

Αἱ διασεῖσαι τὰ θεμέλια τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐπιδρομαὶ τῶν ἐκ τῆς Δύσεως πολεμιστῶν, τῶν ὁποίων τρομακτικὴ πρωτοπορεία ἦσαν οἱ Νορμανδοί, ἔχουν μακρὰν καὶ περίπλοκον ἱστορίαν. Αἱ νορμανδικαὶ αὗται ἐπιδρομαὶ εἶχον ταύτην τὴν βαρυτάτην σημασίαν, ὅτι δὲν ἦσαν πρὸς παροδικὴν λαφυραγωγίαν, ἀλλὰ σκοπὸν εἶχον τὴν καταστροφὴν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ τὴν ἴδρυσιν εἰς χώρας αὐτοῦ νορμανδικῆς κυριαρχίας.

Ἡ βορειοδυτικὴ χώρα τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἡπειρος, ὑπέστη πρώτη τὰς καταστροφὰς τῶν ἐπιδρομῶν τούτων, διότι πρώτη αὕτη παρεῖχεν ὡς ἀπόβασιν τὰ παράλια τῆς εἰς τοὺς ἀπὸ τὸ Βρεντήσιον τῆς Ἰταλίας ἐρχομένους Νορμανδοὺς ἐπιδρομεῖς, καὶ αὕτη ἔγινεν ἐπὶ ἔτη τὸ ὄρημητήριον αὐτῶν.

Κατὰ τοὺς δυναστικούς ἀγῶνας, οἱ ὁποῖοι προηγήθησαν τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἡ πρωτεύουσα τῆς Νέας Ἡπείρου, τὸ Δυρράχιον, μνημονεύεται συχνὰ εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς ὄρημητήριον τῶν ἀπαιτητῶν τοῦ θρόνου ἢ τῶν λαμβανόντων μέρος εἰς τὰς διαμάχας στρατηγῶν.

Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ πρῶτος τῶν Κομνηνῶν, ὁ Ἀλέξιος Α' (1081), ἐμάνθανε συγχρόνως ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῶν Νορμανδῶν τῆς Ἀπουλίας Ροβέρτος Γυσκάρδος εἶχε συναθροίσει εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἰταλίας Ὑδροῦντα καὶ Βρεντήσιον μεγάλας δυνάμεις ἵνα ἐπιτεθῇ ἐναντίον τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ Ροβέρτου ἦτο νὰ ἐπιτεθῇ πρῶτον κατὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἄγων τὸν στρατὸν του εἰς τὴν Νικόπολιν καὶ εἰς τὴν Ναύπακτον. Ἀλλ' ἔνεκα τῆς μεγάλης θυέλλης, ἡ ὁποία συνετάρασσε τὴν Ἰόνιον θάλασσαν, ἠναγκάσθη νὰ προτιμήσῃ τὸν βραχύτερον διάπλουν ἀπὸ τὸ Βρεντήσιον πρὸς τὴν Βόρειον Ἡπειρον καὶ ἐπετέθη κατὰ τοῦ Δυρραχίου.

Ἦτο τὸ κάστρον τοῦτο τὸ ἰσχυρότατον εἰς τὸν Ἀδρίαν προπύργιον τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ κατάληψις αὐτοῦ ἤνοιγε τὸν δρόμον εἰς τὸ ἔσωτε- ρικὸν τοῦ κράτους. Ὁ γενναῖος υἱὸς του Βοημοῦνδος κατέλαβε τὸν Αὐλῶνα, τὰ Κάνιννα, τὸ Ὄρικόν καὶ αὐτὸ τὸ Βουθρωτὸν ἀπέναντι τῆς Κερκύρας. Ἐπηκολούθησεν ἡ κυρία δύναμις τῶν Νορμανδῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ τοῦ Γυσκάρδου, ἡ ὁποία ἀπεβιβάσθη εἰς τοὺς λιμένας τοῦ Ὄρικοῦ καὶ τοῦ Αὐλῶνος, ἐκεῖθεν δὲ προσωρμίσθη εἰς τὸ Βουθρωτὸν καὶ κατέλαβε τὴν ἀπέ- ναντι κειμένην Κέρκυραν. Ἐνωθεῖσαι δ' αἱ δυνάμεις τοῦ Γυσκάρδου καὶ τοῦ Βοημοῦνδου προήλασαν ἔναντιον τοῦ Δυρραχίου.

Ὁ Ἀλέξιος Α' ἔκαμε πολλὴν προετοιμασίαν, ἀλλ' ἠττήθη δεινῶς ἔξωθεν τοῦ Δυρραχίου καὶ κατέφυγεν εἰς τὸ ἔσωτερικόν, εἰς τὴν Δεάβολιν καὶ εἰς τὴν Ἀχρίδα. Μετὰ πεισματώδη πολιορκίαν οἱ Νορμανδοὶ ἔγιναν τέλος κύριοι τοῦ Δυρραχίου (1082). Καὶ ὁ μὲν Γυσκάρδος ἠναγκάσθη ἔνεκα ἀνω- μαλιῶν εἰς τὸ κράτος του νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀφῆκε δὲ τὸν υἱὸν του Βοημοῦνδον πρὸς ἑξακολουθήσιν τοῦ πολέμου ἔναντιον τῶν Ἑλλή- νων. Ὁ δὲ Βοημοῦνδος, ἀντὶ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην, ἠσχο- λήθη εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ τὴν Ἡπειρον ἀσφαλῆ βάσιν τῶν ἐπιχειρήσεων πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Κατώρθωσε λοιπὸν καὶ κατέλαβεν ὀλόκληρον τὴν Ἡπειρον μεταξὺ τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Ἀρτης, τέλος δ' ἔκαμε κέντρον τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτοῦ, ὡς πρωτεύουσάν του, τὰ Ἰωάννινα.

Ἀποτυχούσης δὲ τῆς παρὰ τὴν Ἀρταν ἐπιχειρήσεως, ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη τὸ φθινόπωρον τοῦ 1083 νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ πεδῖον τοῦ πολέμου καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Βοημοῦνδος εἰσήλασε τότε εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ ἔφθασεν ἕως τὴν Λάρισαν.

Μετὰ πολλὴν παρασκευὴν καὶ μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας κατώρθωσε τέλος ὁ αὐτοκράτωρ ν' ἀποδιώξῃ αὐτὸν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐκ τοῦ ἔσωτερικοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ νὰ τὸν περιορίσῃ εἰς τὰ ἠπειρωτικὰ παράλια, καὶ δὴ εἰς τὸν Αὐλῶνα. Ἀλλ' ὁ νορμανδικὸς στρατὸς εἶχε περιστῆ εἰς μεγάλην στε- νοχωρίαν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Βοημοῦνδος ἠναγκάσθη νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ πατρὸς του ἐνισχύσεις.

2. Αἱ ἐπακολουθήσασαι νορμανδικαὶ ἐπιδρομαί

Μὲ ἀποφασιστικότητα καὶ τόλμην ἐπεχείρησεν ὁ Ροβέρτος Γυσκάρδος νέον πόλεμον ἔναντιον τῶν Ἑλλήνων. Μέγαν στρατὸν ἤγαγε πάλιν ἀπὸ τὸ Βρεντήσιον εἰς τὸν Αὐλῶνα τῷ 1084, ὁ ὁποῖος ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ ἐν Ἡπείρῳ διαμένοντος νορμανδικοῦ στρατοῦ ἐπέφερε καὶ ἄλλας καταστροφὰς εἰς τὴν χώραν. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος εἶχεν ἤδη καλῶς προετοιμασθῆ, βοη- θούμενος δὲ ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτοῦ Ἐνετῶν ἐνίκησε τοὺς Νορμανδοὺς κατὰ θάλασσαν. Ὁ θάνατος τοῦ γηραιοῦ πολεμιστοῦ Γυσκάρδου (1085) ἔθηκε τέρομα εἰς τὸν νέον τοῦτον καὶ μέγιστον κίνδυνον. Αἱ κληρονομικαὶ δὲ περι- πλοκαὶ μεταξὺ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, τοῦ Βοημοῦνδου καὶ τοῦ Ρογήρου, ἔδωσαν καιρὸν εἰς τὸν Ἀλέξιον ν' ἀναπνεύσῃ καὶ νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὴν

ἀνόρθωσιν τοῦ κράτους. Τὸ Δυρράχιον, ἡ Κέρκυρα καὶ ὅλα τὰ παραλιακὰ ἠπειρωτικὰ φρούρια περιῆλθον πάλιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν.

Ὁ Βοημοῦνδος δὲν εἶχεν ἐγκαταλείψει τὰ μεγαλοεργὰ σχέδια τοῦ πατρὸς του, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἕλληνας αὐτοκράτωρ ἐπωφελήθη μακρὰν ἡσυχίαν ἐτῶν, διὰ τὴν παρασκευάσθη τὰς δυνάμεις του πρὸς ἀπόκρουσιν νέας πάλιν ἐκστρατείας. Οὕτω, μετὰ 22 ἔτη ἐμφανίζεται πάλιν ὁ Βοημοῦνδος εἰς τὸν γνωστὸν εἰς αὐτὸν λιμένα τοῦ Αὐλώνος τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1107. Ἄλλ' αὐτὴν τὴν φορὰν ἡ τύχη ἐφάνη ἄπιστος εἰς αὐτόν. Ἡ πολιορκία τοῦ Δυρραχίου οὐδὲν ἔφερεν ἀποτέλεσμα, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἔχων κέντρον τὴν Δεάπολιν (Δεβόλ) παρηνώγει τόσον πιεστικῶς τοὺς Νορμανδούς, ὥστε περιῆλθεν οὗτος, ἐκ τῆς ἐλλείψεως τροφῶν καὶ ἐξ ἀντιπειθαρχικῶν κινήματων, εἰς δεινοτάτην θέσιν.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν δὲ καὶ τοῦ Αὐλώνος ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, ὁ Βοημοῦνδος ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ μὲ τὸν αὐτοκράτορα εἰρήνην εἰς τὴν Δεάπολιν (1108). Ὁμοσε δὲ ὁ Βοημοῦνδος εἰς τὸν Ἀλέξιον καὶ εἰς τὸν ἐπίδοξον διάδοχόν του Ἰωάννην Κομνηνὸν ἐν πάσῃ ἐπισημότητι τὸν ὄρκον τῆς φρουδαλικῆς ὑποτελείας.

3. Αἱ νορμανδικαὶ ἐπιδρομαὶ τοῦ 11^{ου} αἰῶνος

Παρήλθον 39 ἔτη ἡσυχίας διὰ τὴν πολυπαθῆ Ἠπειρον, καὶ τὸ 1147 νέα θύελλα νορμανδικὴ ἐπέσκηψε πάλιν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Γυσκάροδου Ρογῆρος Β', ὅστις ἦτο βασιλεὺς ὄλων τῶν νορμανδικῶν κτήσεις τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, ἀπεφάσισε νὰ βάλῃ καὶ πάλιν εἰς ἐνέργειαν τὰ μεγάλα παλαιὰ σχέδια τῶν Νορμανδῶν ἡγεμόνων. Ἄλλ' αὐτὴν τὴν φορὰν ἐπροτίμησαν οἱ Νορμανδοὶ ν' ἀρχίσουν λεηλατοῦντες τὰς νοτιωτέρας ἑλληνικὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν πλουσιώτεραι ἀπὸ τὰς τραχείας ἠπειρωτικὰς χώρας τοῦ βορρᾶ.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Ρογῆρος κατέλαβε τὴν Κέρκυραν, ἔπειτα, ἀφοῦ ἐλεηλάτησε τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Εὐβοίας, ἐλαφυραγώγησε τὰς χώρας τῆς νοτίου Ἠπείρου, καὶ δὴ τὴν Ἄρταν, τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν, αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνοντο εἰς τὸ ἠπειρωτικὸν θέμα τῆς Νικοπόλεως.

Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην οἱ Νορμανδοὶ προέβησαν εἰς συστηματικὴν λαφυραγωγίαν τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Κορίνθου ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ καταστρέψουν τὰ μεγάλα ἐργαστήρια μετάξης καὶ νὰ μεταβιβάσουν τὴν πολύτιμον ταύτην βιομηχανίαν εἰς τὸ Παλέρμον (τὸ ἀρχαῖον Πάνορμον) τῆς Σικελίας.

Ὁ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς ἀνέλαβε σφοδρὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν, κατὰ θάλασσαν ἰδίως, τοῦ ὁποίου σπουδαιότατον ἐπεισόδιον εἶναι ἡ ἐπικὴ καὶ μακρὰ πολιορκία τῆς Κερκύρας, ἡ ὁποία ἐλέγετο τότε Κορυφῶ (ἐξ οὗ τὸ σημερινὸν Κορφοί), μετὰ ζωνρότητος περιγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου.

Ἡ τελευταία νορμανδική ἐπιδρομή προηγήθη ὀλίγον τῆς ὑπὸ τῶν σταυροφόρων τῆς Δ' σταυροφορίας καταλύσεως τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ οἰκτρὰ κατὰστασις, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιαγάγει τὸ κράτος ἡ ἀνισόρροπος διοίκησις τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, ἔδωκεν εὐκαιρίαν εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ Νορμανδοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Γουλιέλμου Β' νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ πάλιν τὰς παλαιὰς νορμανδικὰς φιλοδοξίας.

Λαμπρὸς στόλος καὶ στρατὸς ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν περιφήμων ἀρχηγῶν, τοῦ ναυάρχου Μαργαριτόνου καὶ τοῦ ἡγεμονόπαιδος Ταγκρέδου, ἀπεβιβάσθη τῷ 1185, ὡς συνήθως, εἰς τὸ Δυρράχιον. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην δὲν φαίνεται νὰ ὑπέστη καταστροφὰς ἡ Ἠπειρος διότι μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Δυρραχίου οἱ Νορμανδοὶ διηυθύνθησαν κατ' εὐθείαν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὃ μὲν στρατὸς βαδίσας διὰ τῆς μεγάλης στρατιωτικῆς ὁδοῦ τῆς Ἐγνατίας, ὃ δὲ στόλος διὰ τοῦ Ἰονίου πελάγους, τοῦ ὁποίου κατέλαβε τὰς νήσους, καὶ διὰ τοῦ περίπλου τῆς Πελοποννήσου. Ἡ Θεσσαλονίκη ἔπαθε λαφυραγωγίαν καὶ καταστροφὴν φορικαλέαν, ἐνθυμίζουσαν τὴν παλαιὰν τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης.

Ἐρχονται ἤδη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος οἱ θλιβεροὶ χρόνοι, τοῦ κατακλυσμοῦ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς. Περὶ τὸ 1200, ἡ φοβερὰ ἐπανάστασις τῶν Βλαχοβουλγάρων ἐπιφέρει ἀρκετὰς καταστροφὰς καὶ εἰς τὴν Ἠπειρον.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, κατὰ τοὺς ὁποίους οἱ Βυζαντινοὶ διὰ νὰ εὗρουν συμμάχους παρεῖχον ἐμπορικὰς εὐκολίας εἰς τὰς ναυτικὰς δημοκρατίας τῆς Ἰταλίας, ἀναφέρονται (εἰς χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου Γ' τοῦ 1199) μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐμπορίων, τὰ ὁποῖα ἐδίδοντο εἰς τοὺς Ἐνετοὺς καὶ ἡ Νικόπολις.

Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους, τὰς παραμονὰς τῆς καταστροφῆς τοῦ 1204, ἤρχιζε νὰ ἐπεκτείνεται εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἡ δύναμις τῶν ἰθαγενῶν καὶ νὰ σχηματίζονται μεγάλαι κτήσεις ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἰθαγενῶν τοπαρχῶν. Ἡ τοιαύτη πρὸς τοπικὴν ἀνεξαρτησίαν ροπὴ, ἡ ὁποία ἴσως ἔλαβεν αὐξήσιν κατὰ μίμησιν τοῦ φραγκικοῦ φεουδαλισμοῦ, ἠννόησε τὴν γένεσιν, μετὰ τὴν καταστροφὴν, νέων ἑλληνικῶν κρατῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ τὸ περίφημον δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου.

Δ'.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΕΣΠΟΤΑΤΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Κατὰ τοὺς χρόνους οἱ ὁποῖοι ἐπηκολούθησαν τὸν κατακερματισμὸν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῶν σταυροφόρων τῆς Δ' σταυροφορίας καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν λαῶν τῆς Δύσεως εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἤκμασαν ὄχι ἓν, ἀλλὰ πολλὰ ἑλληνικὰ κράτη εἰς τὴν βόρειον δυτικὴν Ἑλλάδα, καὶ διὰ τοῦτο δύναται ὁ ἱστορικὸς νὰ ὀμιλῇ ὄχι περὶ δεσποτάτου, ἀλλὰ περὶ δεσποτάτων τῆς Ἠπείρου. Τὴν ἱστορίαν αὐτῶν δυνάμεθα εὐκολώτερον νὰ μάθωμεν

παρά τὴν προηγουμένην μεσαιωνικὴν ἱστορίαν, διότι ἤδη ἡ χώρα τῆς Ἡπείρου εἶναι συγκεκροτημένη εἰς ἡγεμονίας, ἤτοι εἰς κράτη, ἔστω καὶ μικρά, τῶν ὁποίων πολλάκις ἔχει ἐξιστορηθῆ, ἔστω καὶ ἐν τῷ συνόλῳ, ἡ τύχη.

1. Ἡ ἱδρυσις τοῦ δεσποτάτου

Τὸ μέγα ἀληθῶς ἠπειρωτικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον λέγεται δεσποτάτον, ἰδρύθη κατ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς πρωτεύουσας. Γενναῖός τις ἄρχων Βυζαντινός, ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος, νόθος υἱὸς τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Ἀγγέλου Κομνηνοῦ καὶ ἐξάδελφος τῶν αὐτοκρατόρων Ἰσαακίου καὶ Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ, διετέλει κατὰ τὴν Δ' σταυροφορίαν διοικητὴς τοῦ θέματος τῆς Πελοποννήσου.

Ὁ Μιχαὴλ εἶχε παλαιὸν δεσμὸν μὲ τὴν Ἡπειρον, διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχε διατελέσει διοικητὴς τοῦ Δυρραχίου.

Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔσπευσεν ὁ Μιχαὴλ εἰς τὴν Ἡπειρον, ὅπως ἐνισχύσῃ τὸν στρατηγὸν τοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως Συναχειμ, κατὰ τοῦ ὁποίου εἶχον ἐξεγερθῆ οἱ κάτοικοι. Ἄλλ' ὁ στρατηγὸς εἶχε φονευθῆ ὑπὸ τῶν κατοίκων. Τότε ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ἔλαβε σύζυγον τὴν χήραν τοῦ Συναχειμ καὶ ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν δεσπότην, ἤτοι ἡγεμόνα τῆς χώρας. Ἐθεώρησε δ' ἑαυτὸν δεσπότην ὀλοκλήρου τῆς παρὰ τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν παραλίας χώρας, ὀλοκλήρου δηλαδὴ τῆς κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς Ἡπείρου, τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας, ἡ ὁποία ἐξετείνετο ἀπὸ τὴν Ναύπακτον ἕως τὸ Δυρράχιον.

Τὸ εἰς τὰς βορειοδυτικὰς χώρας τῆς Ἑλληνοϊλλυρικῆς χερσονήσου ἰδρυθὲν ἑλληνικὸν τοῦτο κράτος ὀνομάζεται εἰς τὴν ἱστορίαν δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου ἢ τῆς Ἑλλάδος. Εἶχε πρωτεύουσαν τὴν Ἄρταν, κυριώτερα φρούρια τὰ Βαλάργετα ἢ Βελλάγραδα (τὸ σημερινὸν Βεράτι), τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Βόνδιτσαν (Βόνιτσαν). Περιελάμβανε δὲ τὴν νότιον σημερινὴν Ἀλβανίαν, τὴν σημερινὴν Ἡπειρον, τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν, πιθανώτατα τὴν Λευκάδα, ἀργότερον δὲ τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἄλλας ἐκὼς ἑλληνικὰς χώρας, ἐξελίχθη δηλαδὴ εἰς ἰσχυρότατον ἑλληνικὸν κράτος.

Ὁ δεσπότης Μιχαὴλ Ἄγγελος ἀνεδείχθη μέγας διοργανωτὴς κράτους καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλομεν τὴν διατήρησιν καὶ ζωογόνησιν τοῦ σπινθῆρος τῆς ἑλληνικῆς φιλοπατρίας εἰς τὴν Ἡπειρον.

Μόλις ἀνέλαβε τὸν θρόνον καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν πρωτεύουσάν του, τὴν Ἄρταν, προέβη μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος καὶ δραστηριότητος εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Διετήρησεν ἐν τῷ συνόλῳ τὸν τύπον τῆς βυζαντινῆς διοικήσεως, ἔχων ὁμως ἀνάγκην χρημάτων καὶ ἐνισχύσεως ἐκ μέρους τῶν ἐγγχωρίων, ἐκανόνισε συνετώτερον τὰ τῆς φορολογίας καὶ ἐφήρμοσεν ἀσθηρὰς οἰκονομίας.

Διὰ νὰ προσεταιρισθῆ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἐφρόντισε περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως αὐτῶν, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε χρήματα ἀπὸ τοὺς κατοίκους καὶ παρεσκεύασε στρατόν. Προσηνέχθη δὲ καλῶς καὶ πρὸς τοὺς ξένους ἐπαίτους καὶ

δὴ τοὺς Ἄλβανούς, τοὺς Βλάχους, ἐκάλεσεν εἰς τὰ ὄπλα τοὺς ὄρεινους καὶ μετέβαλε τὰ ἄτακτα στίφη εἰς τακτικούς στρατιώτας.

Οὕτω διωργάνωσεν ἰσχυρὸν στρατόν, διότι ἐστηρίχθη εἰς τὰς ρωμαλεωτέρας ἑλληνικὰς φυλάς, εἰς τοὺς Αἰτωλούς, τοὺς Ἀκαρῶνας, τοὺς Ἡπειρώτας, προσέτι δὲ καὶ εἰς τοὺς Ἄλβανούς καὶ τοὺς Βλάχους, κατέχων δὲ τὸ κύριον ὄργανον τῆς δυνάμεως, τὸν ἰσχυρῶς συγκροτημένον στρατόν, προέβη μετ' ἀσφαλείας καὶ δραστηριότητος εἰς τὴν ἐμπέδωσιν καὶ τὴν αὔξησιν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ἐδειξε δὲ τόσην πρακτικὴν σύνεσιν, ὥστε δὲν ὠνόμασεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα, ἀλλ' ἀπλῶς δεσπότην, ἦτοι ἡγεμόνα, καθ' ἣν ἔννοιαν καὶ οἱ Φράγκοι ἐκάλουν τοὺς ἀνωτάτους φεουδάρχας (princes), ἀναγνωρίζων οὕτω σιωπηλῶς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας.

2. Ἡ ἰσχὺς τοῦ ἠπειρωτικοῦ κράτους

Καὶ κατὰ πρῶτον ὁ ἰδρυτὴς ἠμπόδισε τοὺς Ἐνετοὺς νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς τὰ ἠπειρωτικὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, τὰ ὅποια παρεχωροῦντο εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς μετὸς τῶν κατακτητῶν πράξεως, ἣ ὅποια ἐλέγετο διανομὴ τοῦ κράτους (partitio).

Εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τοῦ ἠπειρωτικοῦ κράτους ἔδωσαν καιρὸν αἱ ἀντιζηλῖαι τῶν δύο λατινικῶν κρατῶν, τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ ἀγῶνες κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας καὶ πρὸ παντὸς οἱ ἀγῶνες κατὰ τοῦ τρομεροῦ Ἰωαννίτση.

Αἱ φρικώδεις καταστροφαί, τὰς ὁποίας ἐλήνεγκεν ὁ «Ρωμαιοκτόνος» οὗτος τσάρος τῶν Βλαχοβουλγάρων εἰς τὰς βορείας ἑλληνικὰς χώρας, δὲν φαίνεται ὅτι ἐξετάθησαν εἰς τὴν Ἡπειρον. Ἐδόθη λοιπὸν καιρὸς εἰς τὸν Μιχαὴλ τὸν Α' δεσπότην τῆς Ἡπείρου ὄχι μόνον νὰ διοργανώσῃ καλῶς, ἀλλὰ ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος αὐτοῦ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου Λατίνου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Βαλδουίνου, ὁ Μιχαὴλ ὤμοσε πίστιν εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ Ἐρρίκον, ὁποῖος εἶχεν ἐξασφαλίσῃ τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματά του ἐπὶ τοῦ λομβαρδικοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ εἶχε καταστῆ λίαν ἀγαπητὸς εἰς τοὺς Ἕλληνας ὑπηκόους αὐτοῦ διὰ τὴν συνετὴν πολιτικὴν του, ἣ ὅποια συνίστατο εἰς τὸν σεβασμὸν τῶν προνομίων καὶ τῆς θρησκείας αὐτῶν. Ἐδωκε δὲ προσέτι ὁ Μιχαὴλ εἰς γάμον τὴν ὠραιοτάτην κόρην αὐτοῦ εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἐρρίκου Εὐστάθιον. Ἐν τούτοις δὲν ἔπαυε νὰ ὑποστηρίζῃ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου, ὅπου ὁ Λέων Σγουρὸς προσεπάθει νὰ συμπήξῃ ἄλλο ἑλληνικὸν κράτος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρείου ἐκείνου τοπάρχου, ἀνέλαβεν ὁ δεσπότης τῆς Ἡπείρου τὴν ἄμεσον κυριαρχίαν τῆς Κορίνθου, τοῦ Ναυπλίου καὶ τοῦ Ἄργους, δεικνύων τὴν τάσιν αὐτοῦ νὰ ἐξαπλώσῃ τὸ δεσποτᾶτον καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὡς διοικητὴν ἔστειλεν ἐκεῖ τὸν ἀδελφόν του Θεόδωρον, ὁ ὅποιος ἐξηκολούθησε δραστηρίως τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Φράγκων. Συγ-

χρόνως δὲ συνεννοεῖτο μὲ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας Θεόδωρον Λάσκαριν, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκδιώξει ἐντελῶς τοὺς Φράγκους ἀπὸ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 1209, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ προβῶσιν εἰς ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀνίδρυσιν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Διαρρήξας μετ' ὀλίγον ὁ Μιχαὴλ τὸν δεσμόν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἑρρῖκον εἰσήλασε μὲ τὸν στρατὸν τιμ, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε προσλάβει καὶ Φράγκους μισθοφόρους, εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἀλλὰ τότε εὖρεν εὐκαιρίαν ὁ Γάλλος ἡγεμὼν τῆς Πελοποννήσου Γοδοφρείδος Βιλλαρδουῖνος ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου τὰς πελοποννησιακὰς κτήσεις αὐτοῦ, καὶ ὁ ἐπίτροπος αὐτοῦ Θεόδωρος ἠναγκάσθη μετὰ γενναίαν ἀμυναν δύο ἐτῶν (1210 — 1212) νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κόρινθον, τὸ Ναύπλιον καὶ τέλος τὸ Ἄργος.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἑρρῖκος ἐστράφη ἐναντίον τῶν Ἠπειρωτῶν, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, διότι ἐπήρχοντο ἀπὸ τὸν Βορρᾶν νέα στίφη Βουλγάρων ἐπιδρομέων. Ἀφῆκε δὲ εἰς τὴν Μακεδονίαν τὸν ἀδελφόν του Εὐστάθιον, μὲ τὸν ὁποῖον συνωμολόγησεν ὁ Μιχαὴλ εἰρήνην, διὰ ν' ἀποκρούσουν ἀπὸ κοινοῦ ληστρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων (1211).

Ὀλίγον πρότερον ὁ Μιχαὴλ εἶχε ἀναγκασθῆ ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ψιλὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ἑνετῶν ἐπὶ τῶν παραλίων τοῦ κράτους αὐτοῦ, οἱ ὁποῖοι πραγματικὴν κυριαρχίαν εἶχον μόνον ἐπὶ τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Κερκύρας.

Ἀλλ' ὀλίγος χρόνος παρήλθε καὶ ὁ Μιχαὴλ ἐστράφη ἐναντίον τῆς Κερκύρας, τὴν ὁποίαν εὐκόλως ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς Ἑνετούς, διότι οἱ ἰθαγενεῖς ὑπεδέχθησαν μὲ χαρὰν ἡγεμόνα ὁμόφυλον καὶ ὁμόθρησκον. Πρὸ μικροῦ δὲ εἶχε προχωρήσει καὶ πρὸς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, καταλαβὼν ἕδαφος τοῦ αὐθέντου τῶν Σαλώνων Θωμᾶ Στρομογκούρ, φονευθέντος εἰς μάχην, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνικήθησαν οἱ Φράγκοι.

Αὗται ἦσαν αἱ τελευταῖαι ἐπιτυχίαι τοῦ Μιχαήλ, διότι μετ' ὀλίγον, τῷ 1214, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἠπειρωτικοῦ κράτους ἐδολοφονήθη τὴν νύκτα εἰς τὴν κλίνην αὐτοῦ ὑπὸ τινος ἐκ τῶν ὑπηρετῶν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ κατέλιπε μόνον θυγατέρα καὶ νόθον υἱὸν ἀνήλικον, Μιχαὴλ καὶ τοῦτον λεγόμενον, διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ γενναῖος διοικητὴς τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου, ὁ ὁποῖος εἶχε διαμείνει πρότερον εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Νικαίας πρὸς σύσφιγξιν τῶν δεσμῶν τῶν δύο ἑλληνικῶν κρατῶν, τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ.

3. Ἡ μεγίστη ἀκμὴ τοῦ ἠπειρωτικοῦ κράτους

Ὁ διάδοχος τοῦ Μιχαήλ ἀδελφός αὐτοῦ Θεόδωρος, «ἀνὴρ δραστήριος καὶ καινὰ δεινὸς ἐπινοῆσαι πράγματα» (Γρηγορᾶς), ἀνεβίβασε τὸ δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου εἰς μεγάλην δύναμιν. Συγχρόνως ηὔξάνετο ὡς δύναμις καὶ ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας, καὶ οὕτως οἱ Φράγκοι περιεσφίγγοντο ὑπὸ δύο

ισχυρῶν ἑλληνικῶν κρατῶν, τοῦ ἀνατολικοῦ τῆς Νικαίας καὶ τοῦ δυτικοῦ τῆς Ἡπείρου.

Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Θεόδωρος, ἀνεδείχθη ὄντως «καλλώπισμα Κομνηνῶν, Δουκάδων δόξα, Ρωμαίων καύχημα», ὡς τὸν ἀπεκάλεσεν εἰς τὴν ἐπιστολὴν του ὁ ἐπιφανὴς μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ ὁ Ἀκομινᾶτος. «Ἄρξαι δὲ βουλευθεὶς, λέγει ὁ Ἀκροπολίτης (σ. 27 ἐξ. ἐκδ. Βόννης), πάνυ ἐπηύξησε τὴν αὐτοῦ ἀρχήν». Ἐστράφη ἐναντίον ὄλων τῶν ξένων ἐπιδρομέων, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς ἑλληνικὰς χώρας, ἐναντίον τῶν Φράγκων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων, τῶν Ἀλβανῶν.

Ἐντὸς ὀλίγου χρόνου κατέκτησε τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἀχρίδα, τὸ Πρίλαπον (Περλεπέ), τὴν Πελαγονίαν, τὸ Ἀλβανὸν (Ἐλβασάν) καὶ ἐξηκολούθει διαρκῶς καὶ ἀκαταπονήτως ἀγωνιζόμενος πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ κράτους καὶ αὔξησιν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων.

Μέγα κατόρθωμα τοῦ Θεοδώρου ὑπῆρξεν ἡ καταστροφή τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ, ἡ αἰχμαλωσία πλείστων εὐγενῶν Φράγκων καὶ αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Πέτρου Κουρτεναί.

Προχωρῶν εἰς τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ, ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ λατινικοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης, καταλαμβάνει τὴν Μακεδονίαν, ἐκδιώκει ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην τοὺς Λομβαρδοὺς καὶ εἰσέρχεται νικηφόρος εἰς τὴν δευτέραν ταύτην πρωτεύουσαν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἐχων τώρα ὀρηγῆριον τὴν Θεσσαλονίκην ἀνακτᾷ πολλάς χώρας ἑλληνικὰς καὶ ἀπὸ τοὺς Φράγκους καὶ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, κυριεῖει τὴν Ἀδριανούπολιν, τὴν Θράκην, φθάνει εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον.

Συγχρόνως ἀναδεικνύεται ὑπέροχος διπλωμάτης, διότι κατορθώνει νὰ καθησυχάζῃ τὸν πάπαν, διαμαρτυρόμενον διὰ τοὺς διωγμοὺς του κατὰ τῶν Λατίνων, καὶ νὰ ματαιώσῃ δύο σταυροφορίας, τὰς ὁποίας παρεσκεύαζεν οὗτος ἐναντίον του. Θριαμβευτικῆ ὑπῆρξεν ἡ εἴσοδος τοῦ Θεοδώρου Κομνηνοῦ Δούκα Ἀγγέλου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην τῷ 1222 καὶ ἀσυγκράτητος ἡ εὐφροσύνη τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἔβλεπον νὰ πλησιάσῃ ἡ συντέλεσις τοῦ ὄνειρου τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

Τὸ δυτικὸν ἑλληνικὸν κράτος, περιβαλλόμενον ἀπὸ τρεῖς θαλάσσας, ἐξετείνεται ἀπὸ τὸ Δυρράχιον ἕως τὴν Εὐβοίαν, ἀπὸ τὴν Ἰθάκην ἕως τὸν Εὐξείνιον πόντον καὶ ἦλθε στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠλπίζον πάντες ὅτι ἡ παλαιὰ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία θὰ ἀνεστηλώνετο ὑπὸ τῶν Ἀγγέλων τῆς Ἡπείρου.

Οἱ πατριῶται τῆς Δύσεως, ὡς ἐμφαίνεται ἀπὸ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Δημητρίου τοῦ Χωματιανοῦ, ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος καὶ πάσης Βουλγαρίας, ἀποβλέπουν πρὸς τὸν Θεόδωρον ὡς τὸν λυτρωτὴν καὶ ἀπελευθερωτὴν ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Σλαύων καὶ τῶν Φράγκων.

Ὁ Θεόδωρος ἀνακηρύσσει ἑαυτὸν «βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα Ρωμαίων», ἐνδύεται τὴν πορφύραν καὶ περιβάλλεται ἐρυθρὰ πέδιλα, φορεῖ τὸ βασιλικὸν διάδημα καὶ διοργανώνει τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην κατὰ τὴν «βασίλειον τάξιν», τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει κρατοῦσαν.

Τὸ ἀποτέλεσμα ὁμως ὑπῆρξε νὰ ἐγερθῆ ὀξύτατος ἀγὼν μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων ἐλληνικῶν αὐτοκρατοριῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, τῆς Νικαίας καὶ τῆς Ἡπείρου. Δύο ἰσχυραὶ καὶ ἀρχικαὶ φύσεις, ὁποῖαι ἦσαν τοῦ Θεοδώρου καὶ τοῦ Ἰωάννου Βατάτση, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συμβιβασθοῦν καὶ νὰ ὑποταχθοῦν εἰς ἀλλήλας.

Ἄλλ' αἱ φιλοδοξίαι τοῦ Θεοδώρου δὲν εἶχον ὄρια. Συμμαχήσας μὲ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερίκον Β', ἐπετέθη τῷ 1230 μὲ μέγαν στρατὸν Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἀσάν Β' καὶ εἰς τὴν Κλοκονίτσαν παρὰ τὸν Ἐβρὸν ποταμὸν ἐνίκηθη κατὰ κράτος, αὐτὸς δ' ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν. Ὁ Ἀσάν κατέλαβεν ἀμέσως ὅλας τὰς χώρας ἕως τὴν Θεσσαλίαν, τὸ μέγιστον μέρος τοῦ κράτους τῶν Ἀγγέλων περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Βουλγάρων. Ὁ δὲ ἄλλοτε κρατερός βασιλεὺς Θεόδωρος, γενόμενος ὑποπτος συνωμοσίας, ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ νικητοῦ.

Ἐπέτυχεν ἐν τούτοις τὴν ἐλευθερίαν του, ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἡπειρον προσπαθῶν νὰ ἐπανιδρύσῃ τὸ κράτος του. Ἄλλ' ἡ ἦττα τοῦ Θεοδώρου εἰς τὸν Ἐβρὸν ἔδωκεν ἤδη ἄλλον δρόμον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀνατολῆς.

Τὸ ὑπερήφανον κράτος τῶν Ἀγγέλων τῆς Ἡπείρου εἶχε καταρριφθῆ εἰς ἐρείπια, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἤρχον καὶ πάλιν οἱ Βούλγαροι, ἀνυψωθέντες εἰς τὴν παλαιὰν δύναμιν αὐτῶν.

Ἡ αἰφνιδία δ' αὕτη κατάπτωσις τοῦ ἠπειρωτικοῦ κράτους συνέτεινε εἰς τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τοῦ ἀνατολικοῦ, τοῦ ὁποίου ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Βατάτσης ἐξέτεινε τὰ ὄρια πρὸς τὴν Εὐρώπην. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐβασίλευεν ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου Μανουὴλ Ἀγγελος, ἔχων εἰς τὴν κυριαρχίαν του μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τὴν κοιτίδα τοῦ ἠπειρωτικοῦ δεσποτάτου.

Ἄλλ' ἐνταῦθα ἰδρύθη ἄλλο ἠπειρωτικὸν δεσποτάτον ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἰδρυτοῦ Μιχαήλ, τοῦ Μιχαήλ Β'. τοῦ ὁποίου εἶχε παραβιάσει τὰ δικαιώματα ὁ θεῖός του Θεόδωρος. Ὁ νέος οὗτος Μιχαήλ, ἔχων τὸ τολμηρὸν καὶ παράβολον πνεῦμα τοῦ πατρός του, ἐνεφανίσθη αἰφνιδίως εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ κατώρθησε νὰ λάβῃ τὴν κτῆσιν τῆς πατρῴας κληρονομίας, καὶ δὴ τῆς παλαιᾶς Ἡπείρου, τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Αἰτωλίας, τῆς Κερκύρας καὶ μέρους τῆς Θεσσαλίας.

Οἱ κάτοικοι ἐδέχθησαν προθύμως τὸν υἱὸν τοῦ γενναίου ἰδρυτοῦ, καὶ τὸ γνήσιον τοῦτον ἠπειρωτικὸν δεσποτάτον ἐθεωρήθη ὡς ὁ φυσικὸς κληρονόμος τοῦ ἄλλοτε μεγάλου κράτους τῶν δύο πρώτων μεγαλεπηβόλων Ἀγγέλων.

Οἱ ἄλλοι Ἀγγελοι ἐξηφανίσθησαν ταχέως ἐκ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς. Ἐπωφεληθεὶς ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας Βατάτσης ἔθηκε τέρμα εἰς τὸ ἠπειρωτικὸν κράτος τῆς Θεσσαλονίκης (1246). Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοδώρου Ἰωάννης διατηρεῖται ἀκόμη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην χρόνον τινὰ ὡς ἀπλοῦς δεσπότης, ὑποκείμενος εἰς τὸν θρόνον τῆς Νικαίας· ὁ δὲ γηραιὸς Θεόδωρος, ἂν καὶ τυφλὸς, ἐξακολουθεῖ νὰ τρέφῃ σχέδια κατακτήσεων καὶ κατορθώνει νὰ δια-

τηρήσει τὴν κυριαρχίαν μακεδονικοῦ ἐδάφους. ἔχων κέντρον τὰ Βοδεναὶ καὶ τὸ Ὀστροβον.

4. Τὸ παλαιὸν δεσποτᾶτον

Ὁ Μιχαὴλ Β', ὁ τρίτος κατὰ σειρὰν νόμιμος δεσπότης τοῦ παλαιοῦ ἡπειρωτικοῦ κράτους, δὲν ὑπῆρξε κοινὸς ἡγεμὼν. Καθ' ὃν χρόνον ὁ Βατάτσης ἦτο ἀπνησχολημένος μετὰ τοὺς Ἄγγέλους τῆς Θεσσαλονίκης καὶ κατέλυε τὴν βραχύβιον Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ Μιχαὴλ Β' ἔλαβε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἡπείρου καὶ εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Μακεδονίας. Ἀργότερα δέ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ θείου του Μανουήλ, διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν θεσσαλικῶν κτήσεις, εἶχε δὲ προσέτι τὴν σύνεσιν νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν μετὰ τὸν Βατάτσην ὡς δεσπότης αὐτὸς πρὸς αὐτοκράτορα, τὸν μόνον ἐφεξῆς αὐτοκράτορα τῶν Βυζαντινῶν.

Τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀνιδρύσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τὸ ὁποῖον εἶχον ἐπιδιώξει μετ' ἐπιμονῆς οἱ δύο πρῶτοι Ἄγγελοι τῆς Ἡπείρου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ἀπὸ τὴν Νίκαιαν πρὸ 42 ἐτῶν, τὸ εἶχεν ἤδη κατορθώσει κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ὁ ἀδάμαστος πολεμιστῆς καὶ ὑπέροχος κυβερνήτης Βατάτσης.

Καὶ τὸ ἡπειρωτικὸν κράτος ἤθιλε προαχθῆ καὶ εὐημερήσει, ἂν δὲν παρηνώχλει τὴν συνετὴν δρᾶσιν τοῦ Μιχαὴλ Β' ὁ γηραιὸς πατὴρ του καὶ ἀκοίμητος εἰς σκευωρίας Θεόδωρος. Διότι διὰ τῶν ἐνεργειῶν του ἐκήρυξε τῷ 1253 ὁ Μιχαὴλ ἀποστασίαν ἀπὸ τὸν Βατάτσην, καὶ τότε ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας εἰσήλασεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἤρχισε νὰ λεηλατῆ τὴν ἐπικράτειαν (1254) τοῦ Μιχαὴλ Β'.

Ὁ Βατάτσης κατέλαβε τὴν Καστοριάν, καὶ ἔπειτα τὴν Δεάβολιν, ἡ ὁποία ἤνοιγε τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Ἀλβανίαν. Ἐπανάστασις τῶν Ἀλβανῶν ἠνάγκασε τὸν δεσπότην νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην πρὸς τὸν Βατάτσην, διὰ τῆς ὁποίας παρεχώρησε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τὰ φρούρια Πρίλαπον καὶ Κροΐαν (Ἀλβανόπολιν), προσέτι δὲ ὁλόκληρον τὴν χώραν τὴν κειμένην πρὸς βορρᾶν τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, δηλαδὴ τῆς ἀρχαίας στρατιωτικῆς ὁδοῦ μεταξὺ Θεσσαλονίκης καὶ Δυρραχίου, αὐτὸς δὲ διετήρησεν, ὡς δεσπότης, τὰς ὑπολοίπους κτήσεις αὐτοῦ.

Ἀπὸ τοὺς ὄρους τῆς εἰρήνης ταύτης προκύπτει, ὅτι τὸ ἡπειρωτικὸν δεσποτᾶτον περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἦτο ἀρκετὰ ἐκτεταμένον. Ὁ γηραιὸς Θεόδωρος ἐνεκλείσθη εἰς μοναστήριον μέχρι τῆς ἰελευτῆς τοῦ βίου αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἡ εἰρήνη τῶν δύο ἑλληνικῶν κρατῶν, τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ, ὑπῆρξε βραχεῖα. Ὁ Μιχαὴλ Β', τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἐξετείνετο ἕως τὸ Δυρράχιον πρὸς Β καὶ ἕως τὸν ποταμὸν Βαρδάριον πρὸς Α, ἦτο καὶ αὐτὸς ἀνὴρ παράτολμος, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι Ἡπειρῶται δεσπότες τῆς γενεᾶς του, καὶ ἔτρεφε τὰ μεγάλα παλαιὰ σχέδια τῆς ἀνιδρύσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Πρὸς ὑποστήριξιν τῶν μεγάλων σχεδίων του ἔδωκεν εἰς γάμον τὰς

δύο ὠραίας θυγατέρας αὐτοῦ εἰς ἰσχυροὺς ἡγεμόνας, τὴν Ἄνναν εἰς τὸν πρίγκιπα τοῦ Μορέως Γουλιέλμον Βιλλαρδουῖνον, τὴν Ἑλένην εἰς τὸν Βασιλέα τῶν δύο Σικελιῶν Μαμφρέδον. Πρὶν δὲ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, ὁ πολύτροπος δεσπότης τῆς Ἡπείρου ἠναγκάσθη νὰ καλέσῃ ἀμφοτέρους τοὺς γαμβρούς του εἰς βοήθειαν ἐναντίον τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, τῆς ὁποίας αὐτοκράτωρ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἦτο ἀνὴρ σθεναρὸς καὶ ἔξοχος διπλωμάτης ὁ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος, ὁ μετ' ὀλίγον ἐπανορθωτὴς τοῦ θρόνου τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων.

Ὁ δεσπότης τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ κατὰ τὸ 1259 ἦτο ἔξωθεν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπειλῶν τὴν πόλιν, ἀλλ' ὀρμητικὸς προήλασεν ὁ στρατὸς τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, κατέλαβε τὰ Βοδενὰ καὶ ἀπώθησε τοὺς Ἡπειρώτας πέραν τῆς Καστορίας καὶ τῆς Πίνδου.

Εἰς τὸ μεταξὺ ἐφθασαν αἱ ἐπικουραὶ τῶν ἰσχυρῶν γαμβρῶν τοῦ δεσπότη, πάνοπλοι Γερμανοὶ ἰππῶται τοῦ Μαμφρέδου ἀπὸ τὴν Σικελίαν καὶ Φράγκοι ἰππῶται καὶ πολεμισταὶ τοῦ Βιλλαρδουῖνου ἀπὸ τὸν Μορέαν. Αἱ ἠνωμένοι φραγκοελληνικαὶ δυνάμεις ἔπαθον καταστροφὴν ἀπὸ τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατὸν τῆς Νικαίας τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1259 εἰς τὴν Πελαγονίαν, εἰς τὴν ΒΔ Μακεδονίαν, ἀνατολικῶς τῶν μεγάλων λιμνῶν Ἀχρίδος καὶ Πρέσπης.

Ἡ εἰς τὴν Πελαγονίαν νίκη τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ἔδωκεν ὀριστικὴν κατεύθυνσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀνατολῆς, ἡ δύναμις τοῦ γαλλικοῦ πριγκιπάτου κατέπεσε καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν ἑνὸς νέου ἑλληνικοῦ δεσποτάτου εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἔχοντος κέντρον τὸν Μυστράν παρὰ τὴν Σπάρτην· ἐπίσης κατέπιπτεν ἡ δύναμις τοῦ ἠπειρωτικοῦ δεσποτάτου καὶ μετὰ τινα χρόνον, τῷ 1261, εἰσήρχετο ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος θριαμβεύων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀνώρθωνε τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῶν πατέρων του.

Ἀλλ' ὁ ἀκαταπόνητος ἀνὴρ, ὁ δεσπότης Μιχαὴλ ὁ Β' δὲν ἀπηλπίσθη. Μετὰ τὴν διασπορὰν τοῦ ἠπειρωτικοῦ καὶ τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ, ἡ ὁποία ἐπηκολούθησε τὴν ἐν Πελαγονίᾳ ἦτταν, ὁ δεσπότης κατέφυγε μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ υἱοῦ του Νικηφόρου εἰς τὰς νήσους Λευκάδα καὶ Κεφαλληνίαν, καραδοκῶν ν' ἀρπάσῃ καὶ πάλιν τὴν κατάλληλον περίστασιν.

Εἰς πρώτην παρουσιασθεῖσαν περίστασιν κατέλαβε τὴν Ἄρταν, συνήνωσε πάλιν τοὺς Ἡπειρώτας, οἱ ὁποῖοι πάντοτε ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς αὐτὸν, κατέλαβε τὰ Ἰωάννινα καὶ οὕτως ἀνέκτησε πάλιν τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἀπολεσθέντος δεσποτάτου. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ νέον δεσποτάτον αὐτοῦ περιωρίζετο ἰδίως εἰς τὰ νότια μέρη καὶ δὴ εἰς τὴν νότιον Ἡπειρον, εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ Βυζαντινὸς ἱστορικὸς Γρηγορᾶς ὀνομάζει αὐτὸν Αἰτωλόν.

Ἐκτοτε ὁ Μιχαὴλ, μετὰ τὴν ἀνασύστασιν ἑνὸς μέρους τοῦ δεσποτάτου αὐτοῦ, διῆγε τὸν βίον εἰς συνεχεῖς ἀγῶνας, ἄλλοτε πολεμικούς, ἄλλοτε διπλωματικούς μὲ τὸν ἐν Κωνσταντινοπόλει αὐτοκράτορα, τὸν Μιχαὴλ τὸν

Παλαιολόγον, διὰ τὴν στερεώσιν καὶ τὴν ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἠπειρωτικῶν χωρῶν.

Ἐν μέσῳ τῶν σκευωριῶν καὶ τῆς ἀκοιμήτου δραστηριότητος αὐτοῦ ἐπεφάνη σπουδαιότατος κίνδυνος ἀπὸ τῆν Δύσιν, ὁ ὁποῖος ἐπὶ αἰῶνας ἔμελλε νὰ περιπλακῇ μετὰ τὴν ἱστορίαν τῶν δυτικῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, πρὸ παντὸς τῶν ἠπειρωτικῶν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1266 ὁ Κάρολος ὁ ἐκ Προβηγκίας, ὁ γνωστὸς μετὰ τὸ ὄνομα Ἄνδεγαυικός, κατέλυσε τὸ ἐν Σικελίᾳ κράτος τοῦ Μαμφρέδου καὶ ἵδρυσε τὸ νέον γαλλικὸν βασίλειον τῶν Ἄνδεγαυῶν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Κάτω Ἰταλίαν, τὸ γνωστὸν εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς βασίλειον τῶν δύο Σικελιῶν.

Ἀπὸ τὸ ἔτος 1271, ὅτε συνέβη καὶ ὁ θάνατος τοῦ πολυταράχου δεσπότη τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β', καταλαμβάνει εἰς τὴν κατοχὴν αὐτοῦ ὁ Κάρολος ὁ Ἄνδεγαυικός κτήσεις ὡς προερχομένας ἐκ τῆς κληρονομίας τοῦ Μαμφρέδου, καὶ δὴ τὴν Κέρκυραν, καὶ τὰς ἀπέναντι ἠπειρωτικὰς χώρας, τὸν Αὐλῶνα καὶ τὰ Κάννινα, τὴν βορειότεραν ἰλλυρικὴν παραλίαν, ἔκτοτε δὲ ἡ ἀνάμειξις τῶν Ἄνδεγαυῶν εἰς τὰ πράγματα τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος δίδει ἄλλην μορφήν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν.

Ε΄.

Η ΚΑΤΑΚΕΡΜΑΤΙΣΙΣ ΤΟΥ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΕΙΣ ΜΙΚΡΑ ΔΕΣΠΟΤΑΤΑ

1. Τὰ δύο ἠπειρωτικὰ δεσποτάτα

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Β' ἐξηφανίσθησαν καὶ αἱ ἐκ τῆς ἀκοιμήτου φιλοδοξίας αὐτοῦ τρεφόμεναι ἐλπίδες τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ ἄλλοτε μεγάλου ἠπειρωτικοῦ κράτους.

Ὁ Μιχαὴλ ἀποθνήσκων διήρесе τὴν ὅλην ἐπικράτειάν του εἰς δύο τμήματα. Τὴν μίαν μοῖραν εἶχεν ὁ πρεσβύτερος υἱὸς αὐτοῦ Νικηφόρος ὁ Α' ὡς δεσπότης τῆς Ἠπείρου, περιελάμβανε δ' αὕτη τὴν παλαιὰν Ἠπειρον, τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Ἰθάκην καὶ μέρος τῆς Κεφαλληνίας.

Τὰ ὅρια τοῦ νέου δεσποτάτου ἦσαν πρὸς Β τὰ Ἀκροκεραύνια ὄρη, πρὸς Α ὁ ποταμὸς Ἀχελῷος, πρὸς Ν ἡ νῆσος Κεφαλληνία. Ὁ δὲ νόθος υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ, ὁ Ἰωάννης Α' «ὁ δοῦξ τῶν Νέων Πιπτρῶν», ὡς ὠνόμαζον αὐτὸν οἱ Λατῖνοι, διετήρει πάντοτε τὴν θεσσαλικὴν αὐτοῦ κτῆσιν, ἐξετείνετο δὲ τὸ νέον τοῦτο ἑλληνικὸν δεσποτάτον ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον ἕως τὸν Παρνασσόν.

Ἡ ἱστορία τοῦ κυρίως δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου παρέχει ἐφεξῆς τὴν θλιβερὰν εἰκόνα διαρκοῦς κολοβώσεως ἐκ μέρους δύο ἰσχυροτέρων ἤδη ἐχθρῶν, τοῦ ὁμοφύλου Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν ἄλλοφύλων Ἄνδεγαυῶν ἡγεμόνων.

Ἡ δεσποτεία τοῦ Νικηφόρου διετέλεσε περιπλεκομένη μετὰ τὰς ἀξιώσεις ἐπικυριαρχίας τῶν Ἄνδεγαυῶν ἡγεμόνων ἐπὶ τῶν ἠπειρωτικῶν χωρῶν. Ἐχὼν ἰσχυροὺς πολεμίους καὶ ἐκ τῶν δύο πλευρῶν, ἐξ ἀνατολῶν τοὺς Βυζαντινοὺς

τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐκ δυσμῶν τοὺς Ἀνδεγαυοὺς τῶν Δύο Σικελιῶν, ὁ Νικηφόρος προσεπάθει νὰ κατευνάζη πότε τὸν ἓνα, πότε τὸν ἄλλον πολέμιον.

Τέλος, ἀπελπισθεῖς διὰ τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀσφάλειαν ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Θάμαρ εἰς τὸν νεώτερον υἱὸν τοῦ Καρόλου Β' τοῦ Ἀνδεγαυικοῦ, Φίλιππον τὸν Ταραντῖνον, ὁ ὁποῖος εὐχαρίστως ἐδέχθη γάμον εὐνοοῦντα τὰ φιλόδοξα σχέδιά του ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ γάμος ἐτελέσθη εἰς τὴν Νεάπολιν τῷ 1294, καὶ ὁ Νικηφόρος ἔδωκεν εἰς τὸν γαμβρόν του ὡς προῖκα, ἐκτὸς ἐτησίου εἰσοδήματος, τέσσαρα ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων φρουρίων τοῦ δεσποτάτου, τὴν Ναύπακτον, τὸν Εὐλοχὸν, τὸ Ἀγγελόκαστρον καὶ τὴν Βόνιτσαν.

Δύο ἔτη μετὰ τὸν γάμον (τῷ 1296) ἀπέθανεν ὁ Νικηφόρος, διεδέχθη δὲ τοῦτον εἰς τὸν δεσποτικὸν θρόνον ὁ ἀνήλικος υἱὸς του Θωμᾶς.

Τὴν ἡγεμονίαν ἐκυβέρνησα, ὡς ἐπίτροπος τοῦ υἱοῦ τῆς, ἡ νουνεχὴ καὶ δεξιωτάτη χήρα τοῦ Νικηφόρου Ἄννα ἡ Παλαιολογίνα. Ἐπειδὴ ὁ γάμος τῆς κόρης αὐτῆς Θάμαρ μετὰ τοῦ Φιλίππου δὲν συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ καταπαύσῃ ὁ φιλόδοξος οὗτος Ἀνδεγαυὸς ἡγεμὼν τὰ φιλόδοξα σχέδιά του κατὰ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἠναγκάσθη ἡ δέσποινα Ἄννα, διὰ νὰ σώσῃ καὶ τὰς χώρας καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς Θωμᾶν, νὰ δεχθῆ τὴν ἐπὶ τοῦ δεσποτάτου ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος.

Ἔνεκα τῆς συμμαχίας ταύτης προεκλήθη πόλεμος μετὰ τῶν Ἀνδεγαυῶν καὶ τῆς δεσποίνης τῆς Ἡπείρου, ἀλλ' αἱ ἐπανειλημμέναι ἐκστρατεῖαι αὐτῶν κατὰ τῆς Ἡπείρου ἀπέβησαν ἄκαρποι. Ἡ δέσποινα, καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς τῆς, ὁ δεσπότης Θωμᾶς, ἄν καὶ νεώτατος, ἠγωνίσθησαν μὲ σύνεσιν καὶ μὲ ἀνδρείαν κατὰ τῶν ξένων ἐπιδρομῶν, ἔχοντες πρόθυμον τὴν ἀρωγὴν τῶν κατοίκων. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἔζη ἡ μήτηρ τοῦ δεσπότη Θωμᾶ, ἡ συνετὴ καὶ γενναία δέσποινα Ἄννα Παλαιολογίνα κατώρθωνε νὰ ἐμπνέῃ εἰς τὸν Θωμᾶν αἰσθήματα φιλοπατρίας καὶ πίστεως πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατόν της ὁ Θωμᾶς διέρρηξε τὰς σχέσεις μὲ τοὺς Παλαιολόγους καὶ συνεμάχησε μὲ τὸν γαμβρόν του, τὸν ἡγεμόνα τοῦ Τάραντος Φίλιππον, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἔστειλε δεκαπέντε πολεμικοὺς ἵππους ὡς δῶρον πρὸς «τὸν ἐκλαμπρότατον Θωμᾶν ἐκ Ρωμανίας» (1318).

Ὀλίγον χρόνον μετὰ τοῦτο ὁ δεσπότης Θωμᾶς ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ, τοῦ κόμιστος τῆς Κεφαλληνίας Νικολάου. Οὕτως ἐτελεύτησεν ὁ τελευταῖος γόνος τῆς πρώτης καὶ ἑλληνικῆς δυναστείας τῶν δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου ἐκ τῶν Ἀγγελοκομνηνῶν, ἧτις ἤρξεν ἐπὶ 114 ἐνιαυτοῦς.

2. Αἱ τελευταῖαι τύχαι τοῦ ἠπειρωτικοῦ δεσποτάτου

Τὸν θάνατον τοῦ γενναίου, ἀλλ' ἀσθενοῦς δεσπότη Θωμᾶ ἐπηκολούθησε μεγάλη σύγχυσις πραγμάτων.

Ὁ Ἰταλὸς κόμισ Νικόλαος Ὀρσίνης ἐπεζήτησε, μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ θεοῦ του, νὰ γίνῃ κύριος τοῦ δεσποτάτου, προσέλαβε τὴν ἐπωνυμίαν δεσπότης, καὶ διὰ νὰ περιποιηθῆ τοὺς Ἕλληνας ἀπεδέχθη καὶ τὴν γλῶσσαν

καὶ τὸ θρησκευτικὸν αὐτῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον πρωτεύουσα πόλις τοῦ δεσποτάτου ἦσαν τὰ Ἰωάννινα, τὰ ὁποῖα ἦσαν πόλις μεγάλη καὶ πλουσία, εἶχον δὲ προαχθῆ εἰς μητρόπολιν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ δολοφόνος οὗτος τοῦ θείου του ἡγεμόν, ὁ Νικόλαος, ἔπεσεν ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ του Ἰωάννου Β', ὁ ὅπως ὤμοσεν πίστιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἔλαβε τὴν προσωνομίαν τοῦ δεσπότη, ὅχι ὡς ἀνεξάρτητος κυρίαρχος, ἀλλ' ὡς «δοῦλος τοῦ αὐτοκράτορος» (1323),

Ὁ Ἰωάννης οὗτος Ὁρσίνης, ὁ ὅπως ἐμόλυνε τὰς χεῖρας εἰς τὸ αἷμα τοῦ ἀδελφοῦ του, ὅπως καὶ οὗτος τὰς εἶχε μολύνει εἰς τὸ αἷμα τοῦ θείου του Θωμᾶ, ὑπῆρξε περίεργος τύπος Φράγκου τυχοδιώκτου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ὅπως καὶ ὁ ἀδελφός του, ἐνυμφεύθη καὶ οὗτος μίαν ἄλλην Ἄνναν Παλαιολογίαν, ἠσπάσθη τὸ ὀρθόδοξον δόγμα καὶ κατώρθωσε νὰ λάβῃ, ὡς δῆθεν νόμιμος διάδοχος τῶν Ἑλλήνων δεσποτῶν, τὰ τρία μεγάλα ὀνόματα τῶν Ἀγγέλων, τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Δουκάδων.

Ὡς δημοσίαν μαρτυρίαν τῆς ἐπιδεικτικῆς εὐσεβείας καὶ τῆς νομιμότητος τῶν τίτλων του ἀνεκαίνισε καὶ ἐκαλλώπισε τὸν σωζόμενον ἐν Ἄρτι μεγαλοπρεπῆ ναὸν τῆς Παρηγοριτίσσης καὶ ἐπέγραψε τὸ ἴδιον ὄνομα εἰς ἐπιγραφὴν κοσμουμένην δι' ἄρκτων, τοῦ ἐμβλήματος τοῦ οἴκου τῶν Ὁρσίνη.

Δὲν ὑπῆρξε δὲ μόνον φιλόκαλος ἡγεμόν, ὁ σκληρὸς καὶ ἀδάμαστος οὗτος Ἰταλός, ἀλλὰ καὶ προστάτης τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, διότι εἰς αὐτὸν ὀφείλομεν τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ἑρμονιακοῦ παράφρασιν τοῦ Ὀμήρου εἰς τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς ὀκτασυλλάβους στίχους.

Ὀλίγον πρότερον (περὶ τὸ 1320) οἱ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἶχον καταλάβει τὰς δύο σπουδαίας ἡπειρωτικὰς πόλεις, ὁ μὲν Δημήτριος Γάνζας τὴν Ἄρταν, ὁ δὲ στρατηγὸς Συργιάννης τὰ Ἰωάννινα, ἔνεφανίζοντο δὲ ἤδη ὡς κατακτηταὶ εἰς τὰ βορειότατα καὶ οἱ Σέρβοι, τῶν ὁποίων ὁ βασιλεὺς κατώρθωσε διὰ τινὰ χρόνον νὰ καταλάβῃ τὸ Δυρράχιον.

Οὕτως ἡ κυριαρχία ἐν Ἠπείρῳ τοῦ κόμιστος τῆς Κεφαλληνίας Ἰωάννου Β' τοῦ Ὁρσίνη διετέλεσε καθ' ὅλην τὴν δεσποτείαν αὐτοῦ (1323—1355) λίαν ἐπισφαλῆς, διότι συνεθλίβετο μεταξὺ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Ἀνδευαυῶν καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Ἰωάννης κατώρθωσε ν' ἀπωθήσῃ τοὺς Ἀνδευαυοὺς, νέα δὲ ἀπόπειρα τοῦ Φιλίππου τοῦ Ταραντίνου πρὸς κατάληψιν τῆς Ἠπείρου καὶ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ρωμαντικῶν σχεδίων του εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπέτυχε πάλιν (1330), ἂν καὶ ἡγεμόν τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἦτο αὐτὸς ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου καὶ υἱὸς τῆς Ἠπειρώτιδος ἡγεμονίδος Θάμαρ.

Εἰς τὸ τέλος ὁ Ἰωάννης Ὁρσίνης ἦλθεν εἰς συμβιβασμὸν μὲ τοὺς Ἀνδευαυοὺς καὶ τοὺς ἄλλους ἐνδιαφερομένους διὰ τὴν Ἠπειρον.

Καὶ κατὰ τὸ 1333 τὰ πράγματα εἶχον ὡς ἑξῆς εἰς τὴν μεγάλην βυζαντινὴν Ἠπειρον, δηλαδὴ τὴν παλαιὰν καὶ τὴν νέαν: ὁ Ἰωάννης Β' Ὁρσίνης ἐθεωρεῖτο ὡς δεσπότης τῆς Ἠπείρου, οἱ Βυζαντινοὶ κατεῖχον ἐπικαίρου.

θέσεις, ὡς τὸν Αὐλῶνα, τὰ Κάννινα, τὰ Βαλάγρετα, ἠύξανον δὲ ὁσημέραι τὰς κατακτήσεις αὐτῶν, ὁ Ἰωάννης Γραβίνης, πρίγκιψ τῆς Ἀχαΐας, ἐλέγετο δούξ τοῦ Δυρραχίου καὶ αὐθέντης τῆς Ἀλβανίας, ἔχων τὴν Κέρκυραν καὶ ἀκαρνανικάς τινὰς πόλεις.

Ὁ δεσπότης Ἰωάννης ἔμελλε καὶ αὐτὸς νὰ τιμωρηθῇ διὰ τὰ ἀνοσιουργήματα αὐτοῦ κατὰ τρόπον παρεμφερῆ πρὸς αὐτὰ καὶ διὰ χειρός, ὡς φαίνεται, τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἄννας Παλαιολογίνης, ἡ ὁποία λέγεται ὅτι τὸν ἐδηλητήριασεν.

Ἀπὸ τὸ 1355 εὐρίσκωμεν δεσπότην τῆς Ἠπείρου τὸν υἱὸν τῆς Ἄννας Νικηφόρον Β' Ἄγγελον, πραγματικὴν δὲ δέσποιναν τὴν μητέρα του, γυναῖκα φιλόδοξον καὶ δραστηριωτάτην, ὅσον ἦτο καὶ ἡ ὁμώνυμος μὲ αὐτὴν μήτηρ τοῦ δεσπότη Θωμᾶ.

Ἄλλ' ἤδη ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρόνικος Γ' εὔρε τὴν περίστασιν κατάλληλον διὰ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀπὸ πολλοῦ μελετιομένην ἀνάκτησιν τῆς Ἠπείρου καὶ προσάρτησιν αὐτῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Ἀνδρόνικος Γ' ὁ Παλαιολόγος ἔλαβεν ἀπόφασιν, τὴν ὁποίαν ἀπὸ πολλοῦ δὲν εἶχε σκεφθῆ Βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ, καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1335 ἐνεφανίσθη ὁ ἴδιος εἰς τὴν Ἠπειρον ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ, διὰ νὰ ἐπιβληθῇ ὡς νόμιμος κυρίαρχος τῆς χώρας. Ἐνταῦθα προσέβη εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τὴν δέσποιναν Ἄνναν, καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς Νικηφόρος Β' ἐμνηστεύθη μὲ τὴν κόρην τοῦ Καντακουζηνοῦ Μαρίας, λαβὼν τὸν πομπώδη βυζαντινὸν τίτλον «παυπερσέδαστος».

Οὕτως ἡ Ἠπειρος ἔγινε πάλιν μετὰ ἓνα καὶ ἥμισυ σχεδὸν αἰῶνα, τμῆμα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, κυβερνωμένη ὑπὸ στρατηγοῦ, τοῦ Θεοδώρου Συναδηνοῦ. Ἄλλ' ὀλίγιστον χρόνον ἐπέπρωτο ἡ πολυπαθὴς χώρα νὰ μείνῃ ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ νομίμου κυρίαρχου, τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐπλησίαζον ἤδη οἱ χρόνοι τῆς μεγάλης δυνάμεως τῶν Σέρβων. Εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀνοδὸν εἰς τὸν θρόνον (1331—1353), ὁ φιλόδοξος τσάρος τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσάν ἐφιλοδόξησε νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν, ἀπέσπασε δὲ τῷ 1337 ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς εἰς τὴν Ἠπειρον τὸν Αὐλῶνα καὶ τὰ Κάννινα. Ἀργότερον, ἀφοῦ ἀνηγόρευσε ἑαυτὸν τσάρον τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ρωμαίων, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ ἐπέφερε μεγίστην καταστροφὴν εἰς τὴν χώραν. Τέλος κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1349, καθυπέταξεν ὅλην τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, ἦτοι, ἐκτὸς τῆς Θεσσαλίας, τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν, κατέστησε δὲ ἄρχοντα καὶ δεσπότην τῶν χωρῶν τούτων τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Συμεὼν Οὐρώς, ἄλλον δὲ Σέρβον ἄρχοντα, τὸν Πρελιοῦβον, ἔστειλεν ὡς ἰδιαίτερον διοικητὴν τῆς Ἠπείρου, ἔχοντα τὴν ἔδραν εἰς τὰ Ἰωάννινα.

Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἀπήλαυσεν ἡ Ἠπειρος μερικὰ ἔτη ἡσυχίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τσάρου Δουσάν ἐταράχθη ἐκ νέου ἡ χώρα.

Ὁ νεαρός, ἀλλὰ τολμηρὸς δεσπότης Νικηφόρος Β' ἔσπευσεν ἀπὸ τὴν

Θράκην, ὅπου ἦτο διοικητής, διὰ ν' ἀναλάβῃ τὴν πατρικὴν κληρονομίαν (1356), καὶ στηριζόμενος εἰς τὴν παλαιὰν εὐνοίαν τῶν κατοίκων κατέλαβε τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν νότιον Ἡπειρον.

Ἄλλ' ἐνῶ τοιοιτοτρόπως ἤρχιζε ν' ἀναθάλλῃ ἡ ἀρχαία εὐκλεία τοῦ ἠπειρωτικοῦ δεσποτάτου, ὁ παράτολμος ἀνὴρ ἐκίνησε πόλεμον κατὰ τῶν ἐν Ἡπείρῳ ἐγκατεστημένων Ἀλβανῶν, καὶ εἰς συγκροτηθεῖσαν μάχην παρὰ τὴν Ἄρταν ἠττήθη ὑπὸ τοῦ Καρόλου Τόπια καὶ τῶν Ἀλβανῶν αὐτοῦ καὶ ἐφονεύθη μετὰ τῶν συντρόφων του (1358).

Οὕτω κατεστράφη ὀριστικῶς τὸ ἐνδοξον δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου, αἱ δὲ χῶραι, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ὑποτεταγμέναι ἄλλοτε εἰς τοὺς Ἑλληνας Ἀγγέλους καὶ εἰς τοὺς Ἰταλοὺς Ὀρσίνη, ἔπεσαν τῶρα εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἀλβανῶν.

Ὁ Τόπιας ἐκήρυξεν ἑαυτὸν βασιλέα τῆς Ἀλβανίας. Ὁ Συμεὼν Οὐρώς, ὅστις ὠνόμασεν ἑαυτὸν «τσάρον τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Σέρβων», ἴδρυσεν τὴν αὐτὴν αὐτοῦ εἰς τὰ Τρίκαλα καὶ εἶχεν εἰς τὴν κυριαρχίαν του τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἡπειρον. Ἄλλ' αὐτὸς ἠσμενίζετο διατρίβων εἰς τὴν Θεσσαλίαν, παρεχώρησε δὲ τὰ Ἰωάννινα τῷ 1367 εἰς τὸν Θωμᾶν Πρελιούμποβιτς, τὴν δ' Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν εἰς δύο Ἀλβανοὺς ἀρχηγοὺς ἐκ τῶν οἴκων Μπούα Σπάτα καὶ τῶν Λιώσα, τῶν ὁποίων εὐρίσκομεν ἀκόμη καὶ σήμερον τὰ ὀνόματα εἰς τὴν Ἀττικὴν.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ἸΔ' αἰῶνος ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται εἰς τὴν Ἡπειρον ἡ κυριαρχία τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, περὶ δὲ τὸ 1362 σύμπασα ἡ βορειοδυτικὴ Ἑλλὰς ὑπέκειτο εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς, ἐκτὸς τῆς Ναυλάκτου, ὅπου ἤρχον οἱ Ἀνδεγαυοί, καὶ τῆς Βονίτσης, τὴν ὁποίαν εἶχε καταλάβει ὁ ἰταλικὸς οἶκος τῶν Τόκκων.

Ὁ Θωμᾶς Πρελιούμποβιτς κατεῖχε τὰ Ἰωάννινα ὡς κράτος αὐτοτελὲς (1367—1385), οἱ δὲ Ἀλβανοὶ φύλαρχοι ἦσαν κυρίαρχοι εἰς τὰς νοτίους χώρας, ὁ μὲν Γκίνος Μπούας Σπάτας περὶ τὸ Ἀγγελόκαστρον, ὁ δὲ Πέτρος Λιώσας περὶ τὴν Ἄρταν καὶ τοὺς Ρωγοὺς.

Καὶ ἡ μὲν διοικήσεις τῶν Ἀλβανῶν, λαοῦ συγγενοῦς, ὑπῆρξεν ἀνεκτὴ εἰς τοὺς ἐγχωρίους, ἀλλ' ὁ Θωμᾶς Πρελιούμποβιτς ἐκυβέρνησε τυραννικῶς τὰ Ἰωάννινα, κατέληξε δὲ μετὰ ἔτη νὰ σφαγῇ ὑπὸ τῶν ἰδίων σωματοφυλάκων (τέλος τοῦ 1384). Ἡ μετὰ τῶν ὑπηκόων τοῦ Θωμᾶ συγκακοπαθήσασα σύζυγός του Ἀγγελικὴ, κόρη τοῦ τσάρου Συμεὼν Οὐρώς ἡ γνωστὴ ὡς Μαρία Ἀγγελίνα Παλαιολογίνα, πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ὑπεράσπισιν τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς ἔλαβε σύζυγον τὸν εὐγενῆ Ἰταλὸν Ἡσαῦ Βουονδελμόντην (τὸν Ἰζαοῦ τῶν χρονογράφων), συγγενῆ τῶν ἐπιφανῶν οἴκων τῶν Τόκκων καὶ τῶν Ἀτσαγιωλῶν.

3. Ἡ Ἡπειρος ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφάνισεως τῶν Τούρκων

Ἄλλ' ἤδη κατὰ τὸ δευτέρου ἡμισυ τοῦ ἸΔ' αἰῶνος, ἡ Ἑλληνοϊλλυρικὴ χερσόνησος ἀρχίζει νὰ στενάζῃ ὑπὸ τὸ βαρὺ πέλμα ἐνὸς νέου βαρβάρου κατα-

κτητοῦ, ὁ ὁποῖος μετ' ἀγῶνας ἐνὸς αἰῶνος ἐπέπρωτο νὰ μείνη ἐπὶ σειρὰν αἰῶνων ὁ μόνιμος κυρίαρχος τοῦ ἐδάφους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ Τοῦρκοι κάμνονν προσωρινὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους αὐτῶν τὴν Ἀδριανούπολιν ἀπὸ τὸ 1360, καὶ μετὰ 30 ἔτη, τῷ 1389, συντρίβουν εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον τὴν δύναμιν τῶν Σέρβων, τῆς ἰσχυροτέρας χριστιανικῆς δυνάμεως, ἣ ὁποία ἀπέμεινε εἰς τὴν χερσόνησον.

Ἐκτοτε διαγράφεται πολὺ ζοφερὰ ἡ ἱστορικὴ εἰκὼν τῆς εἰς τὸ παλαιὸν βυζαντινὸν ἔδαφος περιπλεκομένης ἱστορίας τῶν ποικίλων κρατῶν ἑλληνικῆς ἀλβανικῆς, σερβικῆς, γαλλικῆς καὶ ἰταλικῆς ἐθνότητος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κυριαρχήσαντος εἰς αὐτὰς Στεφάνου Δουσάν (1355) δὲν ἐπανῆλθον μὲν αὐταὶ καὶ πάλιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Παλαιολόγων, ἔζησαν ὅμως ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη χρόνον ἀνεξάρτητον ὀπωσδήποτε βίον, ἕως ὅτου τὰ ἰσχυρότερα στοιχεῖα, τὸ σερβικὸν καὶ τὸ ἀλβανικόν, ὑπέκυψαν εἰς τὴν πολεμικὴν ὁρμὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ.

Εἰδικώτερον δὲ εἰς τὴν Ἠπειρον, εἰς ὀλόκληρον μακρὰν ἀνατολικὴν παραλίαν ἀπὸ τὴν Ναύπακτον ἕως τὸ Δυρράχιον καὶ βορειότερον, ἡ ἐπικρατοῦσα κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἱστορικὴ κατάστασις ἦτο, ἐν γενικῇ γραμμῇ, ἡ ἑξῆς: εἰς τὸ βόρειον τμήμα τῆς μεγάλης Ἠπείρου ἐπεκράτει τὸ ἀλβανικὸν στοιχεῖον διὰ τοῦ κραταιοῦ Ἀλβανοῦ φυλάρχου Καρόλου Τόπια, ὁ ὁποῖος εἶχε κηρύξει ἑαυτὸν βασιλέα τῆς Ἀλβανίας «αὐθεντεύοντα πάσης χώρας Ἀλβάνου». Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1368 κατέλαβε καὶ τὸ Δυρράχιον, τὸ ὁποῖον ὥρισεν ὡς ἔδραν τῆς αὐλῆς αὐτοῦ.

Ἡ ἐπικράτησις τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν βόρειον Ἠπειρον ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἰσχυροῦ τούτου ἡγεμόνος (1388). Πολὺ πλουσιωτέρα καὶ ποικιλωτέρα εἶναι ἡ ἱστορία τῆς νοτίου Ἠπείρου.

Ὁ ἀπὸ τὸ 1359 κύριος τῶν χωρῶν τούτων Σέρβος δυνάστης Συμεὼν Οὐρὼς παρεχώρησε μετὰ τινα ἔτη τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὸν Θωμᾶν Πρελιούμποβιτς (1367—1385), τοῦ ὁποῖου τὴν ἀρχὴν διεδέχθη ὁ Φλωρεντηνὸς εὐπατρίδης Ἡσαῦ Βουονδελμόντης, ὡς σύζυγος τῆς χήρας αὐτοῦ, τῆς περιλαλήτου Μαρίας Ἀγγελίνας Παλαιολογίνας. Τῆς νοτιωτέρας χώρας ἤρχον ἰσχυροὶ Ἀλβανοὶ φύλαρχοι, ὁ μὲν Γκίνης Μπούας Σπάτας ὡς δεσπότης τοῦ Ἀχελῷου καὶ τοῦ Ἀγγελοκάστρου (1360 — 1400), ὁ δὲ Πέτρος Λιώσας ὡς δεσπότης τῆς Ἄρτης καὶ τῶν Ρωγῶν (1360 — 1374).

Κατὰ τὰ ἔτη αὐτὰ ἤρχισε νὰ λαμβάνη δύναμιν ὁ νεαπολιτικὸς οἶκος τῶν Τόκκων, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ παίξῃ τὸν σπουδαιότατον ρόλον κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς μεσαιωνικῆς Ἠπείρου.

Ὁ Ἡσαῦ Βουονδελμόντης διὰ τῆς ἐπιεικοῦς καὶ ἀγαθῆς διοικήσεως αὐτοῦ ἔφερε πάλιν ὠραίας ἡμέρας εἰς τὸ δεσποτᾶτον τῶν Ἰωαννίνων. Καὶ μετὰ τῶν Παλαιολόγων διετήρησε φιλικὰς σχέσεις, ἀναγνωρισθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἐπισήμως ὡς δεσπότης, καὶ μετὰ τῶν Ἀλβανῶν φυλάρχων.

Ἄλλ' οἱ δύο Φράγκοι ἡγεμόνες ἐν Ἠπείρῳ, ὁ Κάρολος Τόπιας τοῦ Δυρραχίου καὶ ὁ Ἡσαῦ Βουονδελμόντης τῶν Ἰωαννίνων, διέπραξαν τὴν

συνήθη κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους καὶ εἰς ἄλλους Χριστιανούς ἡγεμόνας ἀφροσύνην νὰ καλέσουν τοὺς Ὀθωμανοὺς ὡς προστάτας τῆς ἀρχῆς αὐτῶν (ὁ Τόπιας τῷ 1385, ὁ Βουονδελμόντης τῷ 1387).

Ἐκτοτε οἱ Τοῦρκοι προελαύνουν εἰς τὴν Ἡπειρον, ἀλλ' ὁ φόβος τῆς ὀρμητικῆς προελάσεως αὐτῶν δίδει ἀφορμὴν εἰς ἄλλην ἰσχυρὰν ἰταλικὴν δύναμιν, τὴν δημοκρατίαν τῆς Ἐνετίας, νὰ βάλῃ εἰς ἐνέργειαν παλαιὸν σχέδιον, τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐξουσίας της εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τοῦ Ἄδριου.

Οὕτως ἡ Ἐνετία καταλαμβάνει τῷ 1391 τὸ Δυρράχιον καὶ κανονίζει σωφρόνως τὰς σχέσεις αὐτῆς μὲ τοὺς φύλαρχους Ἀλβανούς, οἱ ὅποιοι γίνονται ὑποτελεῖς. Ἄλλ' αἱ καλαὶ ἡμέραι ὀλίγον χρόνον διήρκεσαν, διότι ἐταράσσοντο συχνὰ ὑπὸ τῶν ἐπιθέσεων κατὰ τῶν Ἰωαννίνων τοῦ Ἀλβανοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἄρτας καὶ τῆς Ναυπάκτου Μπούα Σπάτα.

Ὁ Ἡσαῦ Βουονδελμόντης ὁ «Ἰζαοῦς χάριτι Θεοῦ δεσπότης Ρωμανίας» ἀπέθανε κατὰ τὸ 1403, ὅτε εἶχον ἤδη ἐκλίπει καὶ ὁ ἰσχυρὸς Ἀλβανὸς φύλαρχος Μπούας Σπάτας. Ὁ Ἡσαῦ εἶχε διορίσει διάδοχον τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ δοῦκα Λευκάδος Κάρολον Α' τὸν Τόκκον. Δὲν ἠδυνήθη ὅμως ὁ Τόκκος νὰ ἔλθῃ ταχέως εἰς τὰ Ἰωάννινα, διότι κατέλαβε ταῦτα εἰς ἕκ τῶν υἱῶν τοῦ Μπούα Σπάτα, ἐνῶ ὁ ἕτερος ἀδελφὸς ἦτο δεσπότης τῆς Ἄρτας.

Οὕτω διήλθον δεκαπέντε περίπου ἔτη, κατὰ τὰ ὅποια ἰσχυροὶ μὲν εἰς τὴν Ἡπειρον ἦσαν πάλιν οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ οἴκου Μπούα Σπάτα, ὁ δὲ Κάρολος ὁ Τόκκος ἠγωνίζετο πρὸς κατάληψιν σύμπαντος τοῦ δεσποτάτου. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς οἱ Τόκκοι κατώρθωσαν νὰ θέσουν στερεὸν πόδα εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν, καταλαβόντες τὴν εἰς τὴν λιμνοθάλασσαν κειμένην πόλιν τοῦ Αἰτωλικοῦ μὲ τὸ πλούσιον ἰχθυοτροφεῖον αὐτῆς, τὸ κατὰ τὸν μέσον Ἀχελῶον κείμενον Ἀγγελόκαστρον καὶ τὴν ἐν Ἀκαρνανίᾳ Δραγομίστραν, τὴν κειμένην ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ἀστακοῦ. Κυρίως ἔσπευδεν ὁ Κάρολος πρὸς κατάληψιν τῆς σπουδαίας πόλεως τῆς Ναυπάκτου, τὴν ὅποιαν ὅμως προλαβοῦσα κατέλαβεν ἡ Ἐνετικὴ δημοκρατία (1407).

Μετά τινος διενέξεως πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς ἐπῆλθε τέλος εἰρήνη, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Κάρολος Τόκκος παρεχώρησεν εἰς αὐτούς, τὸ Αἰτωλικὸν ἀντὶ ἀποζημιώσεως ἐκ τῶν ἰχθυοτροφείων αὐτοῦ. Μετά τινος χρόνον τέλος ὁ Τόκκος, ὁ ὅποιος δὲν εἶχε παύσει νὰ παρασκευάζεται καὶ νὰ συνάπτῃ φιλικὰς σχέσεις μὲ τοὺς Ἕλληνας, βοηθούμενος ὑπὸ τούτων ἐπετέθη τῷ 1418 μετὰ πολλῶν δυνάμεων καὶ πολλῆς ὀρμῆς ἐναντίον τῶν ἐν Ἡπείρῳ Ἀλβανῶν. Καὶ ἀπὸ τότε ἠδυνήθη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ δεσποτάτου, ἔχων βάσιν ἀσφαλῆ τὴν Ἄρταν καὶ τὰ Ἰωάννινα.

Ὁ Κάρολος Τόκκος εἰργάσθη συστηματικῶς εἰς τὴν ἐξέλασιν ἐκ τῆς Ἡπείρου τῶν ἡμινομαδικῶν ἀλβανικῶν στιφῶν, ἐπέτυχεν δὲ τοῦτο εἰς πολλὰς περιοχάς, ὡς εἰς τὴν Αἰτωλίαν, Ἀκαρνανίαν, τὰς περιοχὰς τῆς Ἄρτας καὶ τῶν Ἰωαννίνων. Ἐπὶ ἑνδεκα ἔτη (1418—1429) ὁ Κάρολος Α' ὁ Τόκκος ἐκυβέρνησε τὸ δεσποτάτον συνετῶς, ἔχων ἀρωγὸν τὴν ὠραίαν καὶ ὑπερήφανον σύζυγόν του, τὴν περιλάλητον Φλωρεντινὴν Φραγκίσκαν, κόρην τοῦ

δουκὸς τῶν Ἀθηναίων Νερίου Α' Ἀτσαγιώλη. Διέτριβον δὲ ἄλλοτε εἰς τὰς νήσους, τὴν Κεφαλληνίαν ἢ τὴν Λευκάδα, καὶ ἄλλοτε εἰς τὸ δεσποτάτον, εἰς τὴν Ἄρταν ἢ τὰ Ἰωάννινα πάντοτε δ' ἢ αὐτὴ αὐτῶν ἦτο λαμπροτάτη καὶ κατώρθωσαν νὰ εἶναι οἱ ἰσχυρότατοι Φράγκοι ἡγεμόνες τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ὁ μὲν Τόκκος ὑπέγραφε «δεσπότης τῶν Ρωμαίων», ἢ δὲ σύζυγός του «βασίλισσα τῶν Ρωμαίων».

Ἐπὶ τῶν διαδόχων ὅμως τοῦ Τόκκου εὗρον εὐκαιρίαν νὰ εἰσελάσουν πρὸς ἐγκατάστασιν πλέον οἱ Φράγκοι εἰς τὰς ἡπειρωτικὰς χώρας.

Τὸν Κάρολον Α' διεδέχθη εἰς τὴν δεσποτείαν ὁ ἀνεψιός του Κάρολος Β' ὁ Τόκκος (1429—1448), μέρος δὲ τῆς Ἀκαρνανίας ἔλαβον οἱ νόθοι υἱοὶ αὐτοῦ. Ἐκ ζηλοτυπίας κινούμενοι οὗτοι ἐναντίον τοῦ ἑξαδέλφου των Καρόλου Β', ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν τὸν σουλτᾶνον Μουράτ Β', ὁ ὁποῖος ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τὸν στρατηγὸν του Σινάν νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν Ἠπειρον.

Ὁ Σινάν, ἀφοῦ κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκην τῷ 1430, ὄρμησε κατὰ τῶν Ἰωαννίνων. Εἰς τὴν πόλιν ἐσχηματίσθη φατρία φρονοῦσα τὰ τῶν Τούρκων ἐκ μίσους ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν αὐθεντῶν τοῦ τόπου, καὶ οὕτω τὰ Ἰωάννινα παρεδόθησαν εἰς τοὺς Τούρκους διὰ συνθήκης τὴν 9ην Ὀκτωβρίου 1430.

Ὁ Κάρολος Β' διετήρησεν ἄρκετὸν χρόνον ἀκόμη τὴν δεσποτείαν τῆς Ἄρτης, οἱ δ' ἑξάδελφοι αὐτοῦ, πάντοτε ἐνοχλοῦντες τὴν χώραν του, ἤρχον εἰς μέρη τινὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας.

Ἡ χήρα τοῦ Καρόλου Α' Τόκκου, ἢ συνετὴ καὶ ὑπερήφανος Φραγκίσκα, «ἢ ἀρρενωπὴ δέσποινα», ὡς ἔλεγον αὐτὴν οἱ Ἑνετοί, ἐκυβέρνησα τὴν νῆσον Λευκάδα καὶ τὴν ὄχυράν παρὰ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον Βόνιτσαν.

Οἱ Τούρκοι ἐπωφελήθησαν τέλος τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου Β' Τόκκου καὶ κατέλαβον καὶ τὴν Ἄρταν τὴν 24ην Μαρτίου 1449, ὑποδουλώσαντες οὕτω τὴν Ἠπειρον πλὴν τῶν ὑπὸ τῆς Ἑνετίας κατεχομένων κάστρων.

Οὕτω τὰ ἑλληνικὰ ἡπειρωτικὰ κράτη τοῦ μεσαίωνα ἐξαφανίζονται ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν σκηνὴν περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐν μέσῳ συμφορῶν, τὰς ὁποίας προσπαθεῖ ν' ἀντιμετωπίσῃ ἢ δύναιμι τῆς Ἑνετίας, ἀλλ' αἱ ὁποῖαι εἰς τὸ τέλος συμπαρασύρουν τὰς δυνάμεις καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ φραγκισμοῦ, ὑποχωρησάσας ἐνώπιον τῆς ἀπλουμένης εἰς ὅλην τὴν Ἑλληνοϊλλυρικὴν χερσόνησον τουρανικῆς βαρβαρότητος.

4. Ἡ θέσις τοῦ ἡπειρωτικοῦ δεσποτάτου εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν

Ἡ ἱστορία ἐν τούτοις τοῦ μεγάλου καὶ ἰσχυροῦ ἡπειρωτικοῦ δεσποτάτου τῶν Ἀγγέλων δὲν ἔμεινε μόνον ἔνδοξος εἰς τὰ χρονικὰ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ἔσχεν ἐπίδρασιν διαρκῆ καὶ σταθερὰν εἰς τὰς μετέπειτα τύχας τοῦ ἔθνους.

Ἡ ἐθνογραφικὴ κατάστασις τῆς Ἠπέιρου κατὰ τὸν μεσαῖωνα, ἰδίως κατὰ τὰ τέλη τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου, παρουσιάζει εἰκόνα σύμμεικτον, ὅπως ἄλλως τε καὶ ἢ τῆς Πελοποννήσου. Σλαῦοι, Βλάχοι καὶ Ἀλβανοὶ ἰδίως

ἔποικοι ἀποκτοῦν πολλὴν δύναμιν εἰς τὴν χώραν καὶ ἀναμειγνύονται πολυειδῶς μετὰ τῶν ἰθαγενῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῶν γνησίων αὐτῆς κυριάρχων.

Ἄλλ' ἡ σφριγηλὴ ζωτικότης τῶν παλαιῶν γνησίων κατοίκων ἀντέστη νικηφόρως ἐναντίον τῆς ὀρμητικῆς ἐξαπλώσεως τῶν ξενικῶν στοιχείων, ἀντὶ δὲ νὰ ὑποκύψῃ εἰς αὐτὰ ἢ νὰ πάθῃ ἐπικίνδυνον ἀλλοίωσιν, τοῦναντίον κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ καὶ ν' ἀφομοιώσῃ αὐτὰ μέχρι σημείου ὀλοσχεροῦς σχεδὸν ἐξαφανίσεως.

Τὸ σφριγὸς ὅμως τοῦτο τὸ ἐθνικὸν ἀπέκτησαν οἱ ἰθαγενεῖς Ἡπειρώται κατὰ τὴν ἔνδοξον καὶ πολυτάραχον δρᾶσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἴδρυσαν οἱ Ἄγγελοι εἰς τὰς χώρας αὐτῶν. Αἱ καλλιπρεπεῖς ἐκκλησίαι τῆς Ἄρτης καὶ τὰ πολυάριθμα ἄλλα κατὰ τὴν χώραν ἐσπαρμένα βυζαντινὰ μνημεῖα ἴστανται ἀκόμη ὡς αὐτούσιοι μάρτυρες τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως, ἡ ὁποία ἐπετελέσθη κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ μεσαίωonos εἰς τὰς ὄρεινὰς ἐκείνας ἑλληνικὰς χώρας.

Αἱ μαρτυρίαι τῶν παλαιῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν χρονογράφων περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς λαμπρότητος τῶν δεσποτικῶν αὐλῶν τῆς Ἄρτας καὶ τῶν Ἰωαννίνων, ἡ σθεναρὰ ἐν αὐταῖς ὑποστήριξις τῆς Ὀρθοδοξίας κατὰ τῶν ἐνωτικῶν μὲ τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν προσπαθειῶν τῶν Παλαιολόγων πρὸς διάσωσιν ἀπὸ τῶν παντοίων ἐπιδρομῶν ἐπικυρώνουν τὰς ἐκ τῶν μνημείων εἰδήσεις.

Πρὸ παντὸς ἡ ἀδιάκοπος, ἡ ἐπίμονος πολεμικὴ καὶ ὀργανωτικὴ δραστηριότης τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων, οἱ συνεχεῖς πόλεμοι καὶ παντοῖοι ἀγῶνες τῶν Ἡπειρωτῶν ἐπὶ αἰῶνας εἶναι γεγονότα ἱστορικά, τὰ ὁποῖα δεικνύουν τὴν Ἡπειρον ὡς τὴν σφριγηλοτέραν καὶ ρωμαλεωτέραν ἑλληνικὴν χώραν κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς ἐπιθανατίους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸ ἰσχυρότατον τεκμήριον τῆς ἡπειρωτικῆς ἐκείνης δυνάμεως ἦσαν οἱ μεγάλοι, οἱ τελείως ὀργανωμένοι καὶ ἀδάμαστοι στρατοὶ, τοὺς ὁποῖους ἔθετον ἐπὶ ποδὸς πολέμου ἐντὸς ὀλιγίστου χρόνου οἱ δεσπότες τῆς Ἡπείρου καὶ διὰ τῶν ὁποίων ἠγωνίζοντο κατὰ παντοίων πολεμίων πρὸς ἴδρυσιν ἐνὸς μεγάλου ἑλληνικοῦ κράτους, ὅπερ ἔμελλε ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ βυζαντινὸν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑλληνοἰλλυρικῆς χερσονήσου.

Καὶ τὸ μὲν ἡπειρωτικὸν δεσποτᾶτον κατεστράφη ἔνεκα τῆς δυνάμεως τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἡ γενναία προσπάθεια τῶν Ἀγγέλων, καὶ δὴ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων, τοῦ Μιχαὴλ Α', τοῦ Θεοδώρου καὶ τοῦ Μιχαὴλ Β', ἔρριψε τόσον βαθείας τὰς ρίζας, ὥστε ἐξ αὐτῶν ἔμελλον ν' ἀναπηδήσουν οἱ κλέφτες καὶ ἀρματωλοὶ, ἐξ αὐτῶν ἔμελλε ν' ἀναβιώσῃ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ νὰ βλαστήσουν τέλος οἱ ἀρωγοὶ τοῦ γένους, οἱ ὁποῖοι ἐκλέϊσαν τὴν εὐάνδρον Ἡπειρον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας καὶ κατὰ τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Ἀνταξία ἱστορία τῆς μεσαιωνικῆς Ἡπείρου δὲν ἔχει γραφῆ. Ἰδίως οὐδὲν ὑπάρχει γεγραμμένον, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ διαλύσῃ τὰ σκότῃ τῆς παλαιότερας μεσαιωνικῆς ἱστορίας, παρὰ μόνον ἡ ἐνταῦθα κατὰ πρῶτον γινομένη προσπάθεια. Καὶ αἱ πηγαὶ ὅμως εἶναι πενιχρόταται: ἡ Notitia dignitatum, οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ κατάλογοι, ὁ Προκόπιος, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος καὶ ἐσπαρ-

μένα τινά χωρία παλαιότερων βυζαντινῶν ιστορικῶν.— Κατόπιν, ἀπὸ τὸν ΙΒ' αἰῶνα, εὐρίσκωμεν περισσοτέρας εἰδήσεις, αἱ ὁποῖαι πληθύνονται καθ' ὅσον προχωροῦμεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους: εἰς τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν, τὸν Ἀκροπολίτην, τὸν Γρηγορᾶν, τὸν Καντακουζηνόν, τὸν Παχυμέρην καὶ εἰς ἄλλους Βυζαντινοὺς ιστορικοὺς εἴτε χρονογράφους εὐρίσκωμεν πλείστας εἰδήσεις. Τέλος ἀρχίζουν τὰ δημόσια ἔγγραφα, χρυσόβουλλα αὐτοκρατόρων, παντοῖαι πράξεις καὶ συνθήκαι μετὰ τῶν ξένων, ἐκκλησιαστικὰ κείμενα, λαϊκαὶ χρονογραφίαι, νὰ ρίπτουν φῶς ζωηρὸν εἰς τὴν περίπλοκον ἱστορίαν, κυρίως διὰ τοὺς τελευταίους χρόνους. Ὡς πρὸς τὰ νεώτερα συγγράμματα πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι οὐδὲν ἄξιον λόγου ὑπάρχει ἕως σήμερον, τρυλάχιστον διὰ τὴν συνολικὴν ἱστορίαν τῆς μεσαιωνικῆς Ἑπείρου. Τὴν γεωγραφικὴν ἱστορικὴν διαμόρφωσιν εὐρίσκωμεν εἰς τὸν «Πίνακα τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ» τοῦ Κίπερτ, τὸν ὁποῖον ἐξέδωκεν ὁ «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων» (1883). Διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τοῦ δεσποτάτου καὶ τῆς φραγκοκρατίας εἴμεθα ἀκόμη ὑποχρεωμένοι νὰ προστρέχωμεν εἰς τὸν κολοσσὸν τῶν τοιούτων ἐρευνῶν, τὸν Κάρολον Χόπφ, τοῦ ὁποῖου τὸ μέγα ἔργον εἶναι «τεταμμένον εἰς τὰς κατακόμβας» τῆς ἀπεράντου γερμανικῆς ἐγκυκλοπαιδείας τῶν Ersch - Gruber, εἰς τοὺς τόμους 85ον καὶ 86ον, *Giechenland im Mittelalter und in der Neuzeit*, 1867 καὶ 1868. Ἀπὸ τὸ γιγάντιον τοῦτο καὶ δύσχρηστον ἔργον τοῦ Γερμανοῦ ἐρευνητοῦ προέρχονται, ὡς ἐκ πηγῆς, ὅλαι αἱ μετ' αὐτὸ γραφεῖσαι ἱστορίαι τῶν χρόνων τῆς φραγκοκρατίας, αἱ ὁποῖαι ἀφηγοῦνται καὶ τὰ κατὰ τὴν Ἑπείρον, καὶ δὴ τοῦ Γουσταύου Χέρτσβεργ (μετάφρασις εἰς τὴν «Βιβλιοθήκην Μαρμαρῆ» ὑπὸ τοῦ Καρολίδου 1906), τοῦ Οὐίλλιαμ Μίλλερ (μετάφρασις Λάμπρου, 1909 - 1910). Συντόμους εἰδήσεις, ὡς εἰκός, εὐρίσκωμεν καὶ εἰς τὰς γενικὰς βυζαντινὰς ἱστορίας, καὶ δὴ εἰς τὸν Φίνλαῦ, Παπαρηγόπουλον, Λάμπρον. Πλείστος δὲ εἰδήσεις παρέχει ὁ Μηλιαράκης εἰς τὸ βιβλίον του «Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἑπείρου» (1898). Ἰδιαιτέρας ἐργασίας περὶ τῆς Ἑπείρου ἔχομεν: τὸ παλαιὸν βιβλίον τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ «Χρονογραφία τῆς Ἑπείρου τῶν τε ὁμόρων Ἑλληνικῶν καὶ Ἰλλυρικῶν χωρῶν» (1856), τοῦ Κ. Μέκιου «Ἱστορία τῆς Ἑπείρου» (1909) καὶ τὸ ἐμβριθές, ἀλλ' ἔνεκα θανάτου ἀπομειναν σύντομον, ἀτελές καὶ ἀνεπεξέργαστον ἔργον τοῦ Ἰω. Ρωμανοῦ «Περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἑπείρου» (1895).— Σπουδαιότατα ἔγγραφα καὶ πηγαὶ εὐρίσκονται εἰς τὸν παλαιὸν «Ἑλληνομνήμονα» τοῦ Μουστοξύδη· ἐπίσης εἰς τὰ *Acta et diplomata* τοῦ Miklosisch - Müller, διὰ τοὺς τελευταίους δὲ χρόνους εἰς τὸν «Νέον Ἑλληνομνήμονα» τοῦ Λάμπρου. Τέλος πρέπει νὰ μνημονευθοῦν τὰ «Ἑπειρωτικὰ Χρονικά» εἰς τὰ ὁποῖα ἀποταμιεύεται πολυειδὴς χρήσιμος ὕλη, ἰδίως διὰ τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τῆς Ἑπείρου.